

VAPAUTUSTEN SALLITTAVUUS PERUSOPETUK- SESTA USKONNOLLISTEN SYIDEN PERUSTEELLA

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Perhe- ja jäämistöoikeuden projekti

Pro gradu -tutkielma

23.10.2018

Ohjaaja: Kirsikka Linnanmäki

Tekijä: Silja Rainio

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos/Institution– Department	
Oikeustieteellinen tiedekunta		Yksityisoikeuden laitos	
Tekijä/Författare – Author Silja Rainio			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Vapautusten sallittavuus perusopetuksesta uskonnollisten syiden perusteella			
Oppiaine /Läroämne – Subject Perhe- ja jäämistöoikeus			
Työn laji/Arbetets art – Level	Aika/Datum – Month and year	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages	
OTM-tutkielma	23.10.2018	58	
Tiivistelmä/Referat – Abstract			
<p>Tutkimuksessani etsin vastausta kysymykseen, miten vanhempien lapsen puolesta esittämiä vapautuspyyntöjä perusopetuksesta tulisi arvioida perus- ja ihmisoikeuksien ja lapsen edun näkökulmasta. Metodina on kriittinen lainoppi, jolloin tavoitteena on antaa paras mahdollinen tulkintasuositus tutkimuskysymykseen. Tutkimuskysymykseen vastaamisessa hyödynnän systemaattisia tulkintaperusteita. Lapsen etu on käsitteenä avoin, minkä takia halusin kiinnittää lapsen edun arviointia laajempaan oikeudelliseen kontekstiin. Tämän takia tarkastelin lapsen edun arviointia YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lisäksi ihmis- ja perusoikeuksien piirissä.</p> <p>Euroopan ihmisoikeustuomioistuimissa on käsitelty vanhempien lapsilleen esittämiä vapautuspyyntöjä. Niissä on ollut kyse siitä, että vanhemmat ovat katsoneet heidän oikeuksiaan loukatun, kun lapselle ei ole myönnetty vapautuksia. Tuomioistuimissa on kuitenkin ratkaisuihinsa korostanut lapsen oikeutta koulutukseen ja sitä, ettei vanhemman uskonnonvapaus paina tässä punninnassa enemmän. Perusoikeusjärjestelmässä ei ole otettu suoraa kantaa siihen, miten nämä vapautuspyynnöt pitäisi ratkaista. Perusoikeuksien tulkinnassa on kuitenkin otettava huomioon ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö. Siten nämä tuomioistuimen ratkaisut on otettava huomioon myös tulkittaessa vapautuksia kansallisesta näkökulmasta. Myös lapsen oikeuksien sopimus turvaa lapselle oikeuden koulutukseen. Lapsen oikeutta koulutukseen voidaan siten pitää perustavanlaatuisena perus- ja ihmisoikeutena. Oman tulkintasuositukseni mukaan lapsen etua tulisi tulkita perus- ja ihmisoikeuksien perusteella siten, että uskonnon perusteella ei myönnetä vapautuksia perusopetuksesta. Vanhempien valta tulisi rajoittaa siihen, suorittaako lapsi oppivelvollisuutensa peruskoulussa, yksityiskoulussa vai kotiopetuksessa. Tulkintasuositukseni turvaa samalla myös uskonnollisten ryhmien yhdenvertaista kohtelua sekä ratkaisee jännitteen uskonnonvapauden ja lapsen oikeuden opetukseen välillä.</p> <p>Halusin selvittää, miten peruskouluissa on ratkaistu vanhempien pyytämiä vapautuksia. Tätä varten ei ollut olemassa suomalaisia tuomioistuinratkaisuja, minkä takia päätin hankkia empiiristä aineistoa tutkimusaiheesta toteuttamalla ryhmäkeskustelut. Toiseen keskusteluun osallistui neljä henkilöä, jotka olivat lapsena kuuluneet vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen, mutta jättäneet liikkeen aikuisiän kynnyksellä. Toinen keskustelu toteutettiin kolmen muslimin kanssa. Keskustelun aiheena oli keskustelijoiden omat kokemukset näistä perusopetuksen oppituntien vapautuksista. Keskusteluissa ei tullut esille sellaisia näkemyksiä, että vapautuksia ei olisi myönnetty keskusteluun osallistujille näiden ollessa lapsia. Empiirisen metodin avulla sain syvemmän ja konkreettisemmän kuvan käsiteltävästä aiheesta, vaikka siitä ei voikaan tehdä yleistäviä päätelmiä.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords perusopetus, vapautus, uskonnonvapaus, oikeus koulutukseen, lapsen etu			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Esipuhe

Muistan, kun hain viisi ja puoli vuotta sitten toista kertaa opiskelemaan Helsingin yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan. Tuo pääsykoekevät oli täynnä jännitystä, toivoa ja pelkoa-kin, koska tiesin haluavani opiskelemaan juuri oikeustiedettä. Muistin edellisen hakuvuoden perusteella, mitä konkreettisia tekoja unelman toteutumiseen tarvittaisiin, ja toisaalta sen, että vaikka yrittäisin kaikkeni, tarvitsisin myös ihmeen. Lupasin vastineeksi ihmeestä, että jos pääsisin sisään tiedekuntaan, opiskelisin lasten oikeuksista ja yrittäisin tällä tavoin edistää yhteistä hyvää yhteiskunnassa.

Matka lasten oikeuksien parissa on ollut erittäin antoisa, mutta myös haastava. Jos olisin tiennyt ennen tutkimuksen tekemistä, millaiseen urakkaan joudun, olisin saattanut jättää tämän tutkimuksen tekemättä. Olen kuitenkin iloinen siitä, että tein työn loppuun asti. Ehkä nyt olen lunastanut lupaukseni, jonka tein muutama vuosi takaperin.

Haluan erityisesti kiittää ryhmäkeskusteluihin osallistuneita henkilöitä. Panoksenne tähän tutkimukseen on ollut merkittävä – Te annatte konkreettisen näkökulman tähän tutkimukseen. Keskustelut kanssanne antoivat minulle paljon ajattelemisen aihetta ja uusia näkökulmia. Haluan myös kiittää ohjaajaani Kirsikka Linnanmäkeä (e. Salminen) hänen neuvoistaan tutkielman sisällöllisessä puolessa. Kirsikka on antanut arvokkaita neuvoja etenkin ryhmäkeskustelujen toteutukseen liittyvistä asioista. Kiitos myös perhe- ja jäämistöoikeuden projektin ohjaajalle Tapani Lohelle artikkelivinkistä, joka johdatti minut tutkimuksen aihepiiriä käsittelevän ruotsinkielisen aineiston pariin.

Lopuksi haluan kiittää lapsuuden perhettäni, ystäviäni ja miestäni siitä, että olette tukeneet minua koko yliopisto-opiskeluni ajan. Olette kannustaneet minua ja tuoneet piristystä elämäni.

Helsingissä 23.10.2018

Silja Rainio

Sisällysluettelo

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Aluksi	1
1.2	Tutkimuskysymys, metodit ja oikeuslähdeoppi	2
1.3	Rakenne	5
1.4	Lapsioikeus, lapsi, vanhempi ja lapsen huolto	6
1.5	Lapsen etu.....	7
1.5.1	Mitä lapsen etu tarkoittaa?.....	7
1.5.2	Osallistumisoikeus lapsen edun arvioinnissa	9
1.5.3	Ruotsalaista ja suomalaista tulkintaa lapsen edusta	10
2	OPPIVELVOLLISUUS JA POISSAOLOT OPETUKSESTA.....	13
2.1	Oppivelvollisuus.....	13
2.2	Liikunnan opetus	13
2.2.1	Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.....	14
5.2.1.1	Liikunta vuosiluokilla 1–2	14
5.2.1.2	Liikunta vuosiluokilla 3–6	15
5.2.1.3	Liikunta vuosiluokilla 7–9	16
2.2.2	Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.....	16
5.2.2.1	Liikunta vuosiluokilla 1–4	17
5.2.2.2	Liikunta vuosiluokilla 5–9	17
2.3	Poissaolot opetuksesta	17
2.4	Opetuksesta vapautuminen	18
2.5	Yhteenveto.....	19
3	PERUS- JA IHMISOIKEUDET	20
3.1	Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen tulkintakäytäntö.....	20
3.1.1	Uskonnonvapaus.....	20
3.1.1.1	Sukupuoliopetus.....	21
3.1.1.2	Uimaopetus	22
3.1.2	Lapsen oikeus koulutukseen ja vanhempien oikeus saada uskonnollinen vakaumuksensa huomioiduksi opetuksessa.....	24
3.1.2.1	Sukupuoliopetus.....	25
3.2	Perusoikeuksien merkitys	27
3.2.1	Perusoikeudet	27
3.2.2	Iän merkitys	29
3.2.3	Perus- ja ihmisoikeusmyönteinen laintulkinta ja perusoikeuksien punninta	29
3.2.4	Perusoikeudet lähemmässä tarkastelussa.....	31
3.2.4.1	Oikeus perusopetukseen.....	31
3.2.4.2	Uskonnonvapaus	32
3.2.4.3	Yhdenvertaisuus.....	33
3.2.5	Yhteenveto.....	35
3.3	Lapsen oikeus koulutukseen ja lapsen uskonnonvapaus	35

4	NUORTEN AIKUISTEN KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ	37
4.1	Ryhmäkeskustelujen teoriaa	37
4.2	Tämä tutkimus	38
4.2.1	Ryhmäkeskustelujen valinta ja toteuttaminen	38
4.3	Ryhmäkeskustelu entisten vanhoillislestadiolaisten kanssa	43
4.3.1	Vanhoillislestadiolaisuus	43
4.3.2	Opetus, josta myönnetty vapautuksia	43
4.3.3	Lapsen mielipide ja sen huomioon ottaminen	45
4.3.4	Sukupuolten välinen kohtelu	46
4.3.5	Perhekohtaiset erot	46
4.3.6	Osallistumattomuuden vaikutuksia	46
4.4	Ryhmäkeskustelu muslimien kanssa	48
4.4.1	Islam	48
4.4.2	Opetus, josta myönnetty vapautuksia	48
4.4.3	Lapsen mielipide ja sen huomioon ottaminen	50
4.4.4	Sukupuolten välinen kohtelu	50
4.4.5	Perhekohtaiset erot	51
4.4.6	Osallistumattomuuden vaikutuksia	51
4.5	Yhteenveto	52
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	55

LÄHTEET

Kirjallisuus ja artikkelit

Aarnio 1989

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoo–Helsinki–Juva 1989.

Aarnio & Kangas 2016

Aarnio, Aulis & Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I — Perintöoikeus. Alma Talent 2016. Saatavilla Talentum, verkkokirjahyllyssä osoitteesta <<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi/libproxy.helsinki.fi/teos/EADBIXBTEB#>>. 22.8.2018.

Ervasti 2002

Ervasti, Kaijus: Oikeus, yhteiskunta ja tuomioistuimet. Teoksessa Ervasti, Kaijus & Meincke, Nina (toim.): Oikeuden tuolla puolen. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 2002, s. 119–146.

Fern 2001

Fern, Edward: Advanced focus group research. Sage Publications. London 2001.

Gottberg 1997

Gottberg, Eva: Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakotäytäntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Yksityisoikeuden julkaisusarja A:93. Turku 1997.

Hakalehto-Wainio 2011

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis 2011/4, s. 510–525.

Hakalehto-Wainio 2012

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Oppilaan oikeudet opetustoimessa. CC Lakimiesliiton kustannus. Hämeenlinna 2012.

Hautamäki 2011

Hautamäki, Veli-Pekka: Perusoikeuden ydinalue argumenttina. *Lakimies* 1/2011, s. 82-98.

Hirsjärvi & Hurme 2001

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena: Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki University Press 2000.

Hirvelä & Heikkilä 2017

Hirvelä, Päivi & Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet: käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Alma Talent Oy. Helsinki 2017.

Hirvonen 2012

Hirvonen, Ari: Oikeuden ja lainkäytön teoria. Forum Iuris. Helsinki 2012.

Hurtig 2013

Hurtig, Johanna: Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Vastapaino. Vantaa 2013.

Hämeen-Anttila 2017

Hämeen-Anttila, Jaakko: Uusi islamin käsikirja. Otava. Helsinki 2017.

Karhu 2003

Karhu, Juha: Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. *Lakimies* 5/2003, s. 789–807.

Lahtinen & Lankinen 2015

Lahtinen, Matti & Lankinen, Timo: Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. Tietosanoma. Tallinna 2015.

Langlaude 2007

Langlaude, Sylvie: The Right of the Child to Religious Freedom in International Law. Martinus Nijhoff Publishers 2007.

Morgan 1993

Morgan, David L.: Successful focus groups: advancing the state of the art. Sage focus edition. Newbury Park 1993.

Mustasaari & Koulu 2015

Mustasaari, Sanna & Koulu, Sanna: 2015: State Curriculum and Parents' Convictions under the European Convention on Human Rights. Teoksessa *The Child's Interests in Conflict: The Intersections between Society, Family, Faith and Culture*, s. 55–72. Intersentia. Cambridge 2015.

Nykänen 2012

Nykänen, Tapio: Kahden valtakunnan kansalaiset. Vanhoillislestadiolaisuuden poliittinen teologia. Rovaniemi, Lapin yliopistokustannus 2012.

Nykänen 2013

Nykänen, Tapio: Jumalan valtakunnan kielioppi. Vanhoillislestadiolaisen vallan perusteet. Teoksessa Nykänen, Tapio & Luoma-aho, Mika (toim.): *Poliittinen lestadiolaisuus. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1395*. Vantaa 2013, s. 133-168.

Pajulammi 2013

Pajulammi, Henna: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): *Lapsioikeus murroksessa*. Viro 2013, s. 89–124.

Pajulammi 2014

Pajulammi, Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum 2014. Saatavilla osoitteesta <<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi/libproxy.helsinki.fi/teos/BAXBBXATDBEEC#>>. 7.2.2018.

Pellonpää & Gullans & Pölönen & Tapanila 2012

Pellonpää, Matti; Gullans, Monica; Pölönen, Pasi ja Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum. Helsinki 2012.

Salminen 2018

Salminen, Kirsikka: Mediation and the Best Interests of the Child from the Child Law Perspective. Teoksessa Nylund, Anna — Ervasti, Kaijus — Adrian, Lin (toim.): Nordic Mediation Research. Springer Open. eBook 2018, s. 209-220.

Salomäki 2010

Salomäki, Hanna: Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja N:o 113. Porvoo 2010.

Scheinin 2012

Scheinin, Martin: Perusoikeuskonfliktit. Teoksessa Heinonen – Lavapuro (toim.): Oikeuskulttuurin eurooppalaistuminen. Ihmisoikeuksien murroksesta kansainväliseen vuorovaikutukseen. Vantaa 2012, s. 125–141.

Schiratzki 2008

Schiratzki, Johanna: Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige. Iustus Förlag. Halmstad 2008, s. 52 ja 57.

Siltala 2003

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 234. Vammala 2003.

Stewart & Shamsadani & Rook 2007

Stewart, David W. & Shamsadani, Prem N. & Rook, Dennis W.: Focus groups. Theory and practice. Sage Publications. London 2007.

Toivonen 2017

Toivonen, Virve-Maria: Lapsen oikeudet ja oikeusturva: lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Talentum, verkkokirjahylly. Saatavilla osoitteesta <<https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.libproxy.helsinki.fi/teos/GAHBBXXTBBAED#>>. 22.3.2018

Tuomi & Sarajärvi 2009

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2009.

Tuori & Lavapuro 2011

Tuori, Kaarlo & Lavapuro, Juha: Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvollisuus. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.): Perusoikeudet. WSOYpro Oy. Helsinki 2011, s. 809–820.

Valtonen 2005

Valtonen, Anu: Ryhmäkeskustelut – Millainen metodi? Teoksessa Haastattelu (toim. Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa), s. 223–241. Vastapaino. Jyväskylä 2005.

Viljanen 2005

Viljanen, Jukka: Euroopan ihmisoikeussopimus perustuslakivaliokunnan tulkintakäytännössä. Oikeustiede-Jurisprudentia 2005:XXXVIII, s. 461-520.

Viljanen 2011 a

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien soveltamisala. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.): Perusoikeudet. WSOYpro Oy. Helsinki 2011, s. 89–137.

Warnling & Bernitz 2017

Warnling, Wiweka & Bernitz, Hedvig: Kan det vara ”barnets bästa” att lära sig simma eller ät det tvärtom? Svensk Juristtidning 9/2017, s. 689–708.

Muut lähteet

Helsingin Sanomien mielipidekirjoitus otsikolla ”En saanut osallistua koulussa tanssitunneille tai teatterikäynteihin – Miksi vanhempien vakaumus jyrää lapsen tahdon ja oikeuden oppia?”. Julkaistu 4.8.2018. Saatavilla osoitteesta <<https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005779036.html>> Luettu 5.8.2018.

Helsingin Sanomien artikkeli ”Uskontotutkija: ”Maallistuneet pohjoismaalaiset” ovat todellisuudessa paljon uskonnollisempia kuin kehtaavat myöntää”. Julkaistu 16.7.2018. Saatavilla osoitteesta <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005756958.html>> Luettu 16.9.2018.

Nordic Study on Child Rights to Participate 2009–2010, UNICEF

Opetushallituksen internetsivut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista 2014. Saatavissa osoitteessa <https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus> Luettu 26.4.2018

Opetushallituksen internetsivut kotiopetuksesta <https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/kotiopetus> Luettu 13.10.2018.

Opetussuunnitelman perusteet 2004

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus, Vammala 2004.

Opetussuunnitelman perusteet 2014

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96, 4. painos. Opetushallitus.

Virallislähteet

HE 309/1993 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

HE 86/1997 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi

KM 1992:3

Perusoikeuskomitean mietintö. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.

KM 2001:1

Uskonnonvapauskomitean mietintö. Opetusministeriö. Oy Edita Ab. Helsinki 2001.

PeVL 2/1990 vp

Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 7 hallituksen esityksestä n:o 22 ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä

PeVM 25/1994 vp

Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentit

CRC/GC/2001/1

General comment No. 1 (2001), Article 29 (1), The aims of education

CRC/C/GC/2003/4

General Comment No. 4: Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child

CRC/C/GC/12

General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard

CRC/C/GC/14

General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

A.R. and L.R. v. Switzerland (19.12.2017)

Osmanoğlu and Kocabaş v. Sveitsi (10.1.2017)

Dojan and others v. Germany (13.9.2011)

Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark (7.12.1976)

LYHENTEET

EIS	Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 18–19/90)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
LOS	Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/91)
PL	Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
POL	Perusopetuslaki (21.8.1998/628)

1 JOHDANTO

1.1 Aluksi

”Vanhoillislestadiolaisen kodin lapsena en osallistunut tanssitunneille, teatterikäynteihin, koulussa järjestettäviin konsertteihin enkä kevätretkille sirkukseen. Opettajat kunnioittivat vakaumustamme. — Aikuisten päätöksenteossa jäi huomiotta lapsi, joka yritti pysyä mukana tärkeässä vertaisryhmässä ja pelkäsi, että kaverit huomaavat toistuvan poisjättäytymisen ja alkavat kysellä ja kiusata. Minulta ei kysytty, olisinko halunnut osallistua toimintaan muiden lasten kanssa.”

Näin kirjoitti 4.8.2018 Helsingin Sanomien mielipidepalstalla lestadiolaisessa kodissa kasvanut henkilö (nimimerkillä Lestadiolaiskodin lapsi).¹ Kirjoittaja osuu kirjoituksessaan tutkimusongelmani ytimeen. Suomessa peruskouluissa esiintyy sellaisia käytäntöjä, joissa lapsi ei ole osallistunut johonkin perusopetukseen, kun vanhemmat ovat perustelleet vapautusanomusta perheen uskonnolla. Helsingin Sanomien mielipidekirjoitus on ollut itselleni ensimmäinen kerta, kun olen havainnut jonkun muun heränneen pohtimaan tätä asiaa Suomessa. Ruotsissa Tukholman oikeustieteellisessä tiedekunnassa aihetta on jo tutkittu osana laajaa tutkimushanketta nimeltään *”Det mångkulturella barnet i skolans värld”*. Uskonnon merkitys koulussa on viime vuosina nostettu esille myös eurooppalaisessa tutkimuksessa.² Johanna Hurtig on arvioinut erilaisten uskonnollisten yhteisöjen välittömässä vaikutuspiirissä kasvavan varovaisten arvioiden mukaan yli 100 000 lasta. Siten kasvatustieteen ammattilaiset kohtaavat työssään uskonnolliseen vakaumukseen liittyviä kysymyksiä.³ Eri tutkimukset osoittavat, että lapset eivät ole syntyjään uskonnollisia, vaan perhe ja uskonnollinen yhteisö sosiaalistavat lapset uskontoon. On hyvin vähän olemassa sellaisia uskonnollisia lapsia, jotka eivät kuulu johonkin uskonnolliseen ryhmään.⁴

¹ Mielipidekirjoitus saatavilla osoitteesta <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005779036.html>

² Hunter-Henin 2011, s. 29.

³ Hurtig 2013, s. 19.

⁴ Langlaude 2007, s. 12 ja 34.

1.2 Tutkimuskysymys, metodit ja oikeuslähdeoppi

Tutkimukseni käsittelee peruskouluissa esiintyviä tilanteita, joissa lapsi ei osallistu tietyille oppitunneille uskonnon takia. Tutkimuksessa etsin vastausta seuraavaan tutkimuskysymykseen: *Miten vanhempien esittämiä vapautuspyyntöjä opetuksesta tulisi arvioida perus- ja ihmisoikeuksien ja etenkin lapsen edun näkökulmasta?* Metodina on kriittinen lainoppi, koska tavoitteena on antaa paras mahdollinen tulkintasuositus tähän tutkimuskysymykseen.

Tässä oikeudellisessa tulkintaongelmassa aktualisoituu kolmen eri tahon oikeudet ja velvollisuudet, jotka voivat olla enemmän tai vähemmän ristiriidassa keskenään. Lapsen osalta kyse on ainakin oikeudesta koulutukseen ja huolenpitoon. Miten lapsen oikeus koulutukseen toteutuu, jos vanhemmat eivät halua lapsensa osallistuvan joillekin oppitunneille? Toisaalta vanhempi saattaa ajatella, että hänellä on huoltajan oikeus päättää lapsensa asioista, kunnes lapsi on täysi-ikäinen. Myös uskonnonvapauden laajuus ja sisältö edellyttää läheisempää tarkastelua ja se koskettaa sekä lasta että vanhempaa. Valtion asema eroaa lapsen ja vanhemman asemasta siinä, että valtiolla ei ole samanlaisia oikeuksia kuin yksilöillä. Valtioon kohdistuu lähinnä velvollisuuksia suojella yksilöiden oikeusturvaa⁵.

Jotta voin vastata tutkimuskysymykseen tyydyttävällä tavalla, tutkin ensin perusopetuslain ja sitä alemman asteisten säädösten sisältöä lainopin eli voimassa olevan oikeuden tulkinnan avulla. Mitä oppivelvollisuus tarkoittaa? Onko perusopetuslain mukaan mahdollista olla pois opetuksesta uskonnollisten syiden perusteella ja voidaanko lapselle myöntää tältä osin vapautus oppivelvollisuudesta? Oppivelvollisuuden kohdalla avaan erityisesti liikunnanopetusta. Tässä tutkimuksessa en käsittele peruskoulun uskonnonopetusta ja juhlapyhien viettoa. Tutkimuksen ulkopuolelle rajaan myös perusopetukseen kuulumattoman opetuksen.

Tulkinta on oikeusjärjestyksen systemaattista tulkintaa, jolloin tarkastelun kohteena ei ole ainoastaan perusopetuslaki, vaan tutkimuskysymykseen haetaan vastausta perusopetuslain ja sen esitöiden lisäksi Suomen perustuslaista (PL) ja sen esitöistä, Euroopan ihmisoikeussopimuksesta (EIS) ja sen tulkintakäytännöstä (EIT) ja YK:n lapsen oikeuksien

⁵ Perustuslain 22 § asettaa julkiselle vallalle velvoitteen turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

sopimuksesta (LOS).⁶ Tulkintaa ohjaa systeemivaade⁷, joka edellyttää, että tulkinta sovite-
taan oikeuden kokonaisuuteen. Säännösten systematiikalla voimme ymmärtää säännöksiä
ensin suhteessa toisiinsa ja sitten suhteessa säännösten kokonaisuuteen. Jos tutkija haluaa
tehdä optimaalisen ratkaisun, on käytettävä hyväksi kaikkea käytettävissä olevaa, asiaan vai-
kuttavaa aineistoa. Systemaattisessa tulkinnassa täytyy kuitenkin muistaa, että oikeus on kui-
tenkin aina myös enemmän kuin pelkkä systeemi. Joudumme kysymään, miksi säännös pitää
ymmärtää näin eikä jollakin toisella tavalla.⁸

Haasteellisen tutkimusasetelman takia avaan hieman tarkemmin tutkijanideologiaani. Tut-
kijanideologialla tarkoitetaan tutkijan omaksumaa näkökulmaa tutkimuskohteeseensa. Tut-
kijanideologia voi olla analyttis-deskriptiivinen tai normatiivis-kriittinen. Usein tutkimuk-
sessa on aineksia näistä molemmista. Analyttis-deskriptiivinen tutkijanideologia vastaa
vallitsevan doktriinin näkökulmaa oikeuteen ja se pyrkii tutkimuskohteen mahdollisimman
arvo- ja kohdeneutraaliin kuvaamiseen. Tällöin etsitään vastausta kysymykseen voimassa
olevan oikeuden sisällöstä. Normatiivis-kriittistä ideologiaa puolestaan vastaa oikeustie-
teessä kriittinen lainoppi, jonka tavoitteena on antaa parhaita mahdollisia oikeudellisia tul-
kintasuosituksia.⁹ Tässä tutkimuksessa yhdistyvät molemmat näkökulmat. Yhtäältä kuvaan
arvoneutraalilla tavalla voimassa olevan oikeuden sisältöä, mutta vastaus itse tutkimuskysy-
mykseen on kriittistä lainoppia.

Oikeuslähdeoppi on tärkeä, vaikkakin teoreettisesti hyvin vaikea kysymys. Oikeuslähdeopin
on katsottu varmistavan ratkaisun oikeellisuuden. Oikeuslähdeopin avulla osoitetaan ratkai-
sun perustuneen syihin ja lakiin eikä mielivaltaan ja oikeuslähdeoppi vetää rajan juridisen ja
ei-juridisen lähteen välille.¹⁰ Tämä tutkimus noudattaa pääosin normatiivista oikeuslähde-
oppia, jossa oikeuslähteet jaetaan vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin
oikeuslähteisiin. Vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat Euroopan ihmisoikeussopimuk-
sen normit, tietyt Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ennakkoratkaisut, Suomen

⁶ EU-oikeudellista sääntelyä en ottanut tutkimukseen, koska EU:n perussopimusten mukaan koulutuskysy-
mykset ovat pääosin jäsenvaltioiden omassa päätäntävallassa.

⁷ Hirvonen 2012, s. 142.

⁸ ks. tällaisesta tulkinnasta tarkemmin Aarnio 1989, 48–49 ja 222.

⁹ Siltala 2003, s. 137–141; Aarnio 1989, s. 48.

¹⁰ Karhu 2003, s. 801; Aarnio & Kangas 2016, s. 32.

perustuslain perusoikeudet, lait ja lakien nojalla annetut alemmanasteiset normit, osaksi Suomen oikeusjärjestystä saatetut kansainväliset sopimukset ja systeemiperusteet. Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat lainsäätäjän tarkoitus ja ennakkoratkaisut. Sallittuja oikeuslähteitä puolestaan ovat muun muassa oikeustiede, vertailevat ja reaaliset argumentit sekä arvot. Kiellettyjä oikeuslähteitä ovat lain ja hyvän tavan vastaiset sekä avoimen puoluepoliittiset argumentit. Jos tulkitsija sivuuttaa vahvasti velvoittavan oikeuslähteen tulkinnassa, on tulkinta lainvastainen. Heikosti velvoittavan oikeuslähteen sivuuttaminen tulkinnassa ei tee tulkinnasta lainvastaista, mutta sivuuttaminen pitäisi kuitenkin pystyä perustelemaan. Sallittujen oikeuslähteiden käyttö vahvistaa tulkinnan hyväksyttävyyttä.¹¹

Halusin selvittää, miten peruskouluissa on ratkaistu vanhempien pyytämiä vapautuksia. Tätä varten ei kuitenkaan ollut olemassa suomalaisia tuomioistuinratkaisuja, minkä takia päätin hankkia empiiristä aineistoa tutkimusaiheesta toteuttamalla ryhmäkeskustelut helmikuussa 2018. Toinen keskusteluryhmä koostui entisistä vanhoillislestadiolaisista ja toinen ryhmä muslimeista. Ryhmäkeskustelut ovat laadullista tutkimusta. Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan esimerkiksi kuvaamaan tiettyä ilmiötä tai ymmärtämään tiettyä toimintaa.¹² Keskustelujen tarkoitus on tuoda esiin keskustelijoiden omia kokemuksia siitä, kun he eivät ole osallistuneet johonkin opetukseen peruskoulussa. Miten peruskouluissa on käytännön tilanteissa ratkaistu pyynnöt oppitunneista vapautuksista? Ryhmäkeskustelut toimivat käytännön elämän peilinä, kun pohdin oikeudellista tulkintaratkaisua tutkimuskysymykseen. Ryhmäkeskustelut ovat ”Law and Society” -tutkimusta. Jotta voimme kehittää oikeusjärjestystä ja lisätä oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassamme, on tärkeää tietää, miten oikeusjärjestys toimii käytännössä¹³. Tutkimuksen tarkoitus on ryhmäkeskustelun osalta on tutkia, onko Suomen peruskouluissa olemassa millaisia käytäntöjä oppitunneista vapautusten myöntämisen suhteen, kun vapautuksia pyydetään uskonnon perusteella. Ryhmäkeskustelut myös antavat äänen heille, joita vapautukset opetuksesta ovat eniten koskettaneet – Miten he ovat kokeneet oppitunneista vapautumiset?

¹¹ Hirvonen 2012, s. 154–159; Aarnio & Kangas 2016, s. 32–40.

¹² Tuomi & Sarajärvi 2009, s. 85.

¹³ Ervasti 2002, s. 141.

1.3 Rakenne

Tutkimuskysymykseni liittyy lapsen edun mukaisen tulkintaratkaisun etsimiseen vapautuskysymyksissä. Tämän takia käyn jo johdantoluvussa läpi, mitä lapsen edulla tarkoitetaan. Avaan samalla myös lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan merkitystä lapsen edun määrittämiselle. Vapautuksia perusopetuksesta uskonnollisten syiden perusteella on tutkittu Ruotsissa lapsioikeudessa. Warnling ja Bernitz ovat pohtineet, mikä on lapsen edun mukainen tulkintaratkaisu koulun pakollisen uimaopetuksen suhteen – Tulisiko vapautukset koulun uimaopetuksesta sallia uskonnollisten syiden perusteella? Suomessakin Sanna Mustasaari ja Sanna Koulumäki ovat pohtineet lapsen edun mukaista tulkintaa, kun vanhemmat pyytävät vapautusta peruskoulun oppitunneista uskonnon perusteella. Omaa tulkintaani lapsen edusta käyn läpi tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa viidennessä luvussa.

Jotta on ylipäättään mielekästä puhua, miten vapautuspyynnöt tulisi ratkaista perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta, edellyttää tämä perusopetuslain lähempää tarkastelua. Perustuslain 16.1 §:ssä turvattu jokaisen oikeus perusopetukseen turvataan oppivelvollisuudella. Oppivelvollisuuden, vapautusten ja poissaoloja perusopetuksesta säännellään tarkemmin perusopetuslaissa. Oppivelvollisuuden osalta tarkastelen erityisesti liikunnanopetusta. Valitsin liikunnan erityistarkastelun kohteeksi, koska ryhmäkeskusteluista kävi ilmi, että osa keskustelijoista ei ollut osallistunut koulun uimaopetukseen ja/tai tanssiopetukseen.

Kolmannessa luvussa tarkastelen tiettyjen perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä tutkimuskysymyksen ratkaisemisen kannalta. Miten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tulkinnut vanhempien vapautuspyyntöjä ihmisoikeussopimuksen näkökulmasta ja mikä merkitys näille ratkaisuille tulisi antaa perus- ja ihmisoikeusmyönteisessä laintulkinnassa? Kolmannessa luvussa pohdin samalla myös lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattua lapsen oikeutta koulutukseen ja lapsen uskonnonvapautta.

Pidän tärkeänä tutkia tutkimusaihetta myös käytännön näkökulmasta, minkä takia toteutin kaksi ryhmäkeskustelua. Neljännessä luvussa keskityn ryhmäkeskusteluihin. Käyn ensin lyhyesti läpi ryhmäkeskustelujen teoriaa, minkä jälkeen siirryn itse toteuttamaani empiiriseen tutkimukseen.

Viimeisessä luvussa vastaan tutkimuskysymykseen siitä, miten mielestäni tulisi arvioida vanhempien esittämiä vapautuspyyntöjä perus- ja ihmisoikeuksien ja lapsen edun näkökulmasta. Tutkimuskysymykseen vastaamisessa hyödynnän säännösten systematiikkaa.

1.4 Lapsioikeus, lapsi, vanhempi ja lapsen huolto

Lapsioikeus on kiinnostunut siitä, mitkä ovat lapsen lailliset oikeudet. Lapsioikeutta pidetään sateenvarjona, jonka alla voidaan tarkastella eri oikeudenaloille linkittyviä lapsen oikeudelliseen asemaan liittyviä asioita. Nykyisin lapsilla katsotaan olevan subjektiivisia oikeuksia. YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen on koottu lasten oikeudet ja sitä pidetään hierarkkisesti ylimpänä lasten oikeuksien turvaajana.¹⁴ Nykyisin puhutaan modernista lapsioikeudesta erona aikaisemmin vallalla olleeseen lapsioikeuden määritelmään, jolloin lapsioikeus nähtiin osana perheoikeutta¹⁵. Moderni lapsioikeus ylittää julkis- ja yksityisoikeuden väliset rajat¹⁶. Modernissa lapsioikeudessa lapsi on perheensä lisäksi myös yhteiskunnan jäsen.¹⁷

Tämän tutkimuksen näkökulma on lapsioikeudellinen. Se tarkoittaa, että tarkastelen lapsen asemaa lapsen oikeuksien, erityisesti lapsen edun näkökulmasta. Tuon keskusteluun elementtejä myös oikeuden ulkopuolelta. Nämä oikeuden ulkopuoliset elementit tulevat ryhmäkeskusteluista. Tutkimus keskittyy tutkimuskysymyksen tarkasteluun laajemmassa oikeussysteemin kokonaisuudessa, jossa lapsen oikeuksien sopimus on yksi tarkastelun kohde. Päädyin tähän ratkaisuun siksi, koska systematiikkavalinta lyö kiinni puitteet, joissa ratkaisut voivat liikkua. Siten systematiikka määrää ratkaisutilantaiden rakenteen ja vaikuttaa tätä kautta lopputulosten muotoutumiseen.¹⁸ Halusin saada lapsen edun määrittämiselle ja perus- ja ihmisoikeusmyönteiselle laintulkinnalle mahdollisimman paljon oikeudellista ratkaisua-ainestoa, jonka puitteissa tutkimuskysymystä olisi mahdollista tarkastella.

¹⁴ Salminen 2018, s. 212–213; Pajulammi 2014, s. 27.

¹⁵ Pajulammi 2013, s. 90.

¹⁶ Opetustoimen on katsottu kuuluvan julkisoikeuteen. Ks. aiheesta Hakalehto-Wainio 2012, s. 25.

¹⁷ Toivonen 2017, s. 25–26 ja Hakalehto-Wainio 2011, s. 512.

¹⁸ ks. Aarnio 1989, s. 301.

Suomen lainsäädännön mukaan täysivaltaisuus saavutetaan 18 vuoden iässä ja tätä nuoremmat henkilöt ovat vajaavaltaisia.¹⁹ Myös lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysikäisyyttä saavuteta aikaisemmin (LOS 1 art.). Tässä tutkimuksessa lapsilla tarkoitetaan alle 18-vuotiaita henkilöitä. Käytän tässä tutkimuksessa useimmiten käsitettä lapsi, vaikka perusopetuslaissa puhutaan oppilaista, koska tämä tutkimus on lapsioikeudellinen työ.

Vanhemmat ovat yleensä myös lapsensa huoltajia (Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 3.1 §, LHL). Lapsen huoltajilla on oikeus päättää monista lapseen liittyvistä asioista, esimerkiksi lapsen kasvatuksesta (LHL 4.1 §). Lapsen huoltajilla on oikeus päättää myös lapsen uskonnollisesta asemasta (Uskonnonvapauslain 3.2 §). Lisäksi lapsella on oikeus huoltoon vanhemmiltaan. Huolto tarkoittaa vastuuta lapsesta ja lapsen hyvinvoinnista sekä päätöksenteko-oikeutta lapsen asioista. Huoltaja on kuitenkin tullut entistä sidotummaksi perusoikeustasoiseen sääntelyyn ja perusoikeudet saattavat rajoittaa huoltajan valtaa. Siten huoltajien lasta koskeva päätöksentekovalta ei ole vapaata harkintaa, vaan kyse on lakiin sidotusta harkintavallasta lapsen parhaaksi. Huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi (LHL 1 § ja 4.1 §).²⁰

1.5 Lapsen etu

1.5.1 Mitä lapsen etu tarkoittaa?

Lapsen etu on monimutkainen käsite²¹, mikä on luultavasti eräs keskeinen syy siihen, miksi lapsen etu koetaan helposti epämääräisenä tulkinta- ja ratkaisuperusteena. Lapsen edun arvointia eivät ohjaa täsmälliset säännöt, vaan pikemminkin suuntaa-antavat ohjenuorat. Ongelmaksi on koettu se, että päätöksentekijän omat subjektiiviset arvot saattavat vaikuttaa

¹⁹ Pajulammi 2014, s. 73.

²⁰ Gottberg 1997, s. 11; Pajulammi 2014, s. 76–77.

²¹ CRC/C/GC/14, kohta 32.

päätöksentekoon.²² Lapsen etuun vetoamalla voidaankin perustella useita, toisiinsa nähden vastakkaisia lopputuloksia.²³

Lapsen edun huomioon ottamisesta viranomaistoiminnassa²⁴ säädetään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdassa:

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Kaikilla toimilla ei tarkoiteta komitean mukaan pelkästään päätöksiä, vaan myös muita toimenpiteitä ja menettelyjä. Jokaisessa lasta koskevassa toimessa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Kyseessä on laaja velvollisuus, joka koskee muun muassa kaikkia julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon laitoksia. Tällaisia laitoksia ovat taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin liittyvät laitokset. Valtiot eivät voi käyttää harkintavaltaa sen suhteen, arvioidaanko lapsen etu, vaan lapsen etu on otettava huomioon.²⁵ Edellä lausutun perusteella vaikuttaa selvältä, että lapsen etu on otettava huomioon, kun peruskouluissa päätetään lasten vapautuksista joiltakin perusopetuksen oppitunneista.

Komitean mukaan mahdolliset ristiriidat yksittäisen lapsen edun ja muiden henkilöiden oikeuksien välillä on ratkaistava tapauskohtaisesti. Tällöin kaikkien osapuolten edut on tasapainotettava ja pyrittävä löytämään sovitteluratkaisu. Mikäli yhteensovittaminen ei ole mahdollista, täytyy päätöksentekijöiden huomioida, että lapsen etu ei ole ainoastaan yksi huomioon otettava seikka, vaan sillä on päätösarvioinnissa korkeampi prioriteetti.²⁶

Komitean näkemyksen mukaan pääsy laadukkaaseen ilmaiseen koulutukseen on lapsen etu. Kaikissa lapsia koskevissa päätöksissä on kunnioitettava lapsen etua koulutuksen osalta.²⁷ Komitean näkemyksistä huolimatta lapsen etu käsitteenä jää avoimeksi ja

²² Toivonen 2017, s. 107–108.

²³ Pajulammi 2014, s. 195.

²⁴ Myös vanhempien tulee ottaa toiminnassaan huomioon lapsen etu (LOS 18.1 art.).

²⁵ CRC/C/GC/14, kohdat 17, 25 ja 36.

²⁶ CRC/C/GC/14, kohta 39.

²⁷ CRC/C/GC/14, kohta 79.

monitulkintaiseksi, koska komitea ei ole ottanut suoraan kantaa siihen, miten esimerkiksi lapsen uskonnonvapauden ja lapsen oikeuden opetukseen välinen jännite tulisi ratkaista.

1.5.2 Osallistumisoikeus lapsen edun arvioinnissa

Komitean mukaan lapsen etu määritellään lasta kuullen. Sopimuksen 3 artiklaa ei komitean näkemyksen mukaan voida soveltaa moitteettomasti noudattamatta 12 artiklan määräyksiä.²⁸

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan 1 kohdan mukaan:

Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä vapaasti ja lapsi voi valita, haluaako hän käyttää oikeuttaan tulla kuulluksi. Lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jos asia koskee lasta. Komitea on ollut huolissaan siitä, että lapsilta usein evätään oikeus tulla kuulluksi.²⁹ Lapsen näkemykset on ”otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti”. Ikä ei siten yksin ratkaise lapsen näkemysten merkitystä. Lapselle tulee voida kertoa, miten lapsen näkemykset ovat vaikuttaneet ratkaisun lopputulokseen.³⁰

Komitean mukaan sopimusvaltioiden on varmistettava, että nuorille annetaan todellinen mahdollisuus ilmaista vapaasti näkemyksensä kaikista heitä koskevissa asioissa etenkin perheissä, kouluissa ja yhteisöissä.³¹ UNICEF:n toteuttamassa kyselytutkimuksessa suomalaiset lapset ja nuoret ovat pitäneet tärkeänä saada äänensä kuuluviin etenkin kouluun liittyvissä asioissa.³²

Lasten osallisuus-oikeuksia tutkinut Henna Pajulammi on katsonut, että LOS 12 artikla on ymmärretty Suomessa liian kapeasti sellaisena sääntömuotoisena oikeusnormina, joka antaisi selkeän ohjeen lapsen kuulemisesta tai kuulematta jättämisestä. Pajulammen tulkinnan

²⁸ CRC/C/GC/14, kohta 43; CRC/C/GC/12, kohdat 68, 70–71.

²⁹ CRC/C/GC/12, kohdat 22, 26 ja 27.

³⁰ CRC/C/GC/12, kohdat 28 ja 29.

³¹ CRC/C/GC/2003/4, kohta 8.

³² Nordic Study on Child Rights to participate 2009-2010, UNICEF, s. 43.

mukaan LOS 12 artiklan lapsen osallisuus tarkoittaa lapsen oikeutta saada ilmaista näkemysensä kaikissa itseensä liittyvissä asioissa ja että nämä lapsen ilmaisemat näkemykset otetaan päätöksenteossa huomioon. Normi tulisi Pajulammin mielestä ymmärtää aikuisten ja lasten välisenä dialogina eikä sitä pidä ymmärtää sellaisena normina, joka takaa lapselle täyden itsemääräämisoikeuden. Toisaalta joissain tapauksissa tämä dialogi voi johtaa lapsen itsenäisesti tekemään päätökseen.³³

1.5.3 Ruotsalaista ja suomalaista tulkintaa lapsen edusta

Eri maiden koulutusjärjestelmät ja niitä koskeva lainsäädäntö ovat muotoutuneet jokaisen maan omista historiallisista ja kulttuurisista lähtökohdista. Tämä tekee eri maiden koulutusjärjestelmien keskinäisestä vertailusta vaikeaa. Lisäksi monilla koulutusta koskevilla käsitteillä on usein eri maissa poikkeava merkitys. Siten yhdessä maassa tehdystä ratkaisusta ei voida tehdä suoria johtopäätöksiä ratkaisun soveltuvuudesta toiseen maahan.³⁴ Toisen maan ratkaisulla voi kuitenkin olla merkitystä pohdittaessa mahdollisia tulkintavaihtoehtoja. Suomalainen vastaus ongelmiin on kuitenkin argumentoitava suomalaisen oikeuslähdemateriaalin pohjalta.³⁵

Ruotsissa uskonto on nyt pinnalla oleva teema³⁶. Tämä näkyy myös ruotsalaisissa yliopistoissa. Tukholman oikeustieteellisessä tiedekunnassa käynnistyi vuonna 2016 laaja lapsioikeudellinen tutkimushanke nimeltään *Det mångkulturella barnet i skolans värld*. Ruotsissa on myös tulkittu samanlaista tutkimusongelmaa kuin mihin tämä tutkimus keskittyy. Seuraavaksi käyn läpi, miten Ruotsissa on tulkittu lapsen etua, kun kyseessä on peruskoulun uimaopetus ja siitä vapautuminen uskonnon perusteella.

Ruotsissa pakollisesta perusopetuksesta voi saada vapautuksen, jos käsillä on erityiset syyt (ruots. *"synnerliga skäl"*)³⁷. Ruotsissa opetussuunnitelman mukaan täytyy osata uida

³³ Pajulammi 2014, s. 61, 124, 139–140.

³⁴ HE 86/1997 vp, s. 23.

³⁵ Aarnio 1989, s. 236.

³⁶ Artikkelit saatavilla osoitteesta <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005756958.html>

³⁷ Skollag (2010:800) 7 kap. 19 §:

En elev i en skolförskola som avses i 17 § får på begäran av elevens vårdnadshavare befrias från skyldighet att delta i obligatoriska inslag i undervisningen om det finns synnerliga skäl. Ett sådant beslut får endast avse enstaka tillfällen under ett läsår.

kuudennella luokalla 200 metriä, josta 50 metriä selkäuintia. Tästä huolimatta Ruotsin peruskoulussa on oppilaita, jotka kieltäytyvät osallistumasta koulun uimaopetukseen.³⁸ Esimerkiksi muslimiperheet eivät välttämättä halua tyttäriensä osallistuvan koulun uintiin.³⁹ Ruotsalaisten lapsioikeustutkijoiden Warnlingin ja Bernitzin näkemyksen mukaan Ruotsissa lapsen edun mukaista on oppia uimaan ja osallistua opetukseen. He perustelevat tulkintaansa ruotsalaisen yhteiskunnan kulttuurisilla ja moraalisisilla arvoilla.⁴⁰ Heidän mukaansa uinti on ruotsalainen perinne, joka perustuu turvallisuus- ja terveysnäkökohtiin. Uimaopetus on samalla myös väline eri taustoista tulevien lasten integroinnille ruotsalaiseen yhteiskuntaan eikä uimaopetuksessa ole kyse pelkästä uimaan oppimisesta, vaan se on samalla myös osallistumista luokkakavereiden kanssa yhteiseen aktiviteettiin. Warnling ja Bernitz korostavat, että kouluilla on vastuu jokaisen lapsen uimaan oppimisesta. Heidän mukaan Ruotsin voimassa olevan koululain ja EIT:n Osmanoglu ja Kocabaş -tapauksen valossa ruotsalaisissa kouluissa voidaan vaatia, että lapsi osallistuu pakolliseen uimaopetukseen. Siten heidän mielestään uskonnonvapaus ei anna lapselle tai vanhemmille oikeutta vaatia vapautusta uinnista. Uimaopetuksen osalta yhteiskunnalliset intressit menevät uskonnonvapauteen perustuvan kieltäytymisoikeuden yli.⁴¹

Suomessa Sanna Mustasaari ja Sanna Koulu ovat pohtineet lapsen edun mukaista tulkintaa, kun kyseessä on vapautukset peruskoulun oppitunneista, joiden väitetään olevan konfliktissa uskontoon liittyvien asioiden kanssa. Mustasaari ja Koulu esittävät ratkaisukeinoksi tapauskohtaista lähestymistapaa lapsen edun määrittämiseksi yleisen lapsen edun mukaisen näkökulman sijasta.⁴² Koulu ja Mustasaari eivät avaa sen tarkemmin ehdottamaansa tapauskohtaista ratkaisu -näkökulmaa lapsen edun määrittelemisessä oppituntien vapautusten myöntämisen suhteen, mikä on mielestäni ongelmallista. Tapauskohtaisen ratkaisun edut näiden kysymysten suhteen pitäisi perustella tarkemmin, jotta tällainen tulkinta olisi yleisesti

Rektorn beslutar om befrielse. Rektor får inte uppdra åt någon annan att fatta sådana beslut.

³⁸ Uimaopetus on Ruotsissa osa oppiainetta Idrott och hälsa.

³⁹ Warnling & Bernitz 2017, s. 690–691 ja 696.

⁴⁰ Ks. tällaisesta lapsen edun mukaisesta tulkinnasta Schiratzki, Johanna: *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige*. Iustus Förlag. Halmstad 2008, s. 52 ja 57.

⁴¹ Warnling & Bernitz 2017, s. 706–708.

⁴² Mustasaari & Koulu 2015, s. 56, 68 ja 72.

hyväksyttävissä. Ketkä viime kädessä ratkaisisivat lapsen edun? Luokanopettaja, rehtori vai jokin muu taho?

Ennen kuin otan tarkemmin kantaa kysymykseen lapsen edusta oppitunneista vapautumisen osalta uskonnon perusteella, tarkastelen asiaa laajemmasta näkökulmasta systemaattisesti. Toisaalta ei sovi unohtaa, että laajemmat ilmiöt konkretisoituvat lasten arjessa, jonka takia koin perustelluksi tehdä myös haastattelututkimusta aiheesta. ryhmäkeskustelujen muodossa. Näin pystyn hahmottamaan teoriaa myös käytännössä.

2 OPPIVELVOLLISUUS JA POISSAOLOT OPETUKSESTA

2.1 Oppivelvollisuus

Perusopetuslaissa on säädetty tarkemmin oppivelvollisuudesta. Perusopetuslain (POL) 25 §:n mukaan Suomessa vakinaisesti asuvat lapset ovat oppivelvollisia. Oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna, jona lapsi täyttää seitsemän vuotta. Oppivelvollisuus päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu tai kun oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta. Huoltaja on vastuussa siitä, että oppivelvollisuus tulee suoritettua. Huoltaja voidaan tuomita oppivelvollisuuden laiminlyönnistä sakkoon (POL 45 §).

POL 26 §:n 1 momentin mukaan oppivelvollisen on osallistuttava perusopetuslain mukaisesti järjestettyyn perusopetukseen tai saatava muulla tavalla perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot.⁴³ Tätä lainkohtaa on tulkittu oikeuskirjallisuudessa siten, että oppivelvollisuus ei merkitse koulupakkoa, vaan oppivelvollisuus voidaan täyttää myös kotiopetuksessa⁴⁴. Kotiopetusta voidaan järjestää kotona tai kodin ulkopuolella⁴⁵. Kotiopetuksessa vastuu opintojen järjestämisestä siirtyy huoltajalle. Oppivelvollisuuden suorittaminen muulla tavoin ei edellytä lupaa viranomaiselta. Tällöin oppivelvollisuuden edistymistä seurataan perusopetuksen oppimäärään kuuluvien oppiaineiden tavoitteiden avulla.⁴⁶ Jos oppivelvollinen ei osallistu perusopetuslain mukaisesti järjestettyyn opetukseen, oppivelvollisen asuinkunnan tulee valvoa oppivelvollisen edistymistä (POL 26.3 §).

2.2 Liikunnan opetus

Perusopetuslain mukaan jokaisella Suomessa vakinaisesti asuvalla lapsella on oppivelvollisuus, joka tulee suorittaa. Perusopetuksen oppimäärä sisältää kaikille yhteisinä aineina muun muassa liikuntaa (POL 11 §). Opetushallitus päättää perusopetuksen tavoitteista ja

⁴³ LOS 28 artiklan mukaan perusasteen koulutuksen on oltava pakollista ja maksutta kaikkien saatavilla.

⁴⁴ Lahtinen & Lankinen 2015, s. 46–47.

⁴⁵ HE 86/1997 vp, s. 56.

⁴⁶ https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/kotiopetus

keskeisistä sisällöistä (POL 14.2 §). Valtioneuvoston perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun asetuksen 11 §:n mukaan *opetussuunnitelman perusteissa* määrätään tarkemmin ne tiedot ja taidot, jotka oppilaan tulee perusopetuksen oppimäärän suorittaessaan saavuttaa.

Valitsin liikunnan syventävän tarkestelun kohteeksi, koska ryhmäkeskusteluista kävi ilmi, että osa keskustelijoista ei ollut osallistunut koulun uimaopetukseen ja/tai tanssiopetukseen. Tämän takia syvennyn tarkemmin siihen, kuinka perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa liikunnan oppivelvollisuuden sisältöä on arvioitu.

2.2.1 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen antama määräys, jonka pohjalta laaditaan paikalliset opetussuunnitelmat. Opetussuunnitelman perusteiden tehtävä on tarjota yhteinen perusta paikallisille opetussuunnitelmille, jotta opetuksen yhdenvertaisuus toteutuisi. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet uudistettiin vuonna 2014 (OPH:n määräys 104/011/2014). Uusien perusteiden mukaan laaditut opetussuunnitelmat on otettava käyttöön 1.–6. vuosiluokilla 1.8.2016, seitsemännellä vuosiluokalla 1.8.2017, kahdeksannella vuosiluokalla 1.8.2018 ja yhdeksännellä vuosiluokalla 1.8.2019. Määräys on toistaiseksi voimassa 1.1.2015 alkaen, ja sitä on noudatettava velvoittavana.⁴⁷

Paikallisen opetussuunnitelman laadinnasta vastaa opetuksen järjestäjä (POL 15.1 §). Paikallisessa opetussuunnitelmassa täydennetään ja painotetaan opetussuunnitelman perusteiden keskeisiä sisältöjä paikallisesta perspektiivistä.⁴⁸

5.2.1.1 Liikunta vuosiluokilla 1–2

Opetussuunnitelman perusteissa 2014 on määritetty, että liikunnan tehtävänä on vaikuttaa oppilaiden hyvinvointiin tukemalla fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä ja positiivista suhtautumista omaan kehoon. Liikuntatunneissa ei ole pelkästään kyse fyysisestä aktiivisuudesta, vaan niissä on kyse myös yhdessä tekemisestä. Liikunnalla edistetään tasa-

⁴⁷ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 9; https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelman_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus

⁴⁸ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 9.

arvoa, yhdenvertaisuutta ja yhteisöllisyyttä. Liikuntatunnit ovat mahdollisuus osallisuuteen ja sosiaalisuuteen.⁴⁹

Perusteissa on määritelty liikunnanopetuksen tavoitteet vuosiluokille 1–2. Yksi tavoite (T5) on ”tutustuttaa oppilas vesiliikuntaan ja varmistaa alkeisuimataito”. Perusteissa todetaan vesiliikunnan ja uinnin kuuluvan liikunnanopetukseen. Tavoitteissa ei erikseen mainita nimenomaisesti tanssia osana liikunnanopetusta, mutta tuodaan esille havaintomotoristen taitojen opettaminen oppilaille ja oppilaiden kannustaminen kokeilemaan uusia, erilaisia liikuntatehtäviä ja rohkaistaminen itseilmaisuun liikunnan avulla (T1 ja T2). Liikunnan yhtenä sisältötavoitteena on edistää oppilaiden kehonhallintaa käyttämällä erilaisia tehtäviä, joilla ”harjaannutetaan kehon hahmotusta, ilmaisua ja rytmin mukaan liikkumista”(S1).⁵⁰

5.2.1.2 Liikunta vuosiluokilla 3–6

Liikunnan tehtävä on vuosiluokkien 3–6 osalta sama kuin 1–2 vuosiluokilla. Tavoitteet ovat kuitenkin korkeammat ja niitä on enemmän kuin alemmilla vuosiluokilla. Uimataito on edelleen oma tavoitteensa (T6). Tavoitteena on ”opettaa uimataito, jotta oppilas pystyy liikkumaan vedessä ja pelastautumaan vedestä”. Arvosanaan kahdeksan vaaditaan, että oppilas on perusuimataitoinen, jolla tarkoitetaan sitä, että oppilas osaa uida 50 metriä kahdella eri uinitavalla ja sukeltaa viisi metriä pinnan alla. Tässä tavoitteessa arvioinnin kohteena on oppiminen.⁵¹

Tanssitaitoa ei mainita tässä vuosiluokkakokonaisuudessa omana tavoitteenaan. Yhtenä tavoitteena on kuitenkin ”ohjata oppilasta harjaannuttamaan havaintomotorisia taitojaan”(T2) ja tähän liittyvässä sisältökokonaisuudessa (S1) ohjataan tekemään sellaisia tehtäviä, joilla vahvistetaan ”tasapaino-, liikkumis- ja välineenkäsittelytaitoja monipuolisten liikuntamuotojen (kuten –– musiikki- ja tanssiliikunta ––) avulla”. Tavoitteena on myös kannustaa oppilaita kokeilemaan erilaisia liikuntatehtäviä (T1).⁵²

⁴⁹ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 148.

⁵⁰ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 148–149.

⁵¹ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 274–276.

⁵² Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 274.

Liikunnan tavoitteena on erikseen mainittu siitä huolehtiminen, että ”oppilaat saavat riittävästi myönteisiä kokemuksia omasta kehosta, pätevyydestä ja yhteisöllisyydestä”(T11). Tällä ei ole kuitenkaan vaikutusta arvosanan muodostumiseen.⁵³

5.2.1.3 Liikunta vuosiluokilla 7–9

Vuosiluokkien 7–9 liikunnan tavoitteet ovat pitkälti samansuuntaiset kuin vuosiluokilla 3–6, mutta nyt edellytetään edistyneempiä ikätason ja kehityksen mukaisia taitoja. Uimataito on tässäkin vuosiluokkakokonaisuudessa omana tavoitteenaan (T6). Tavoitteena on ”vahvistaa uima- ja vesipelastustaitoja, jotta oppilas osaa uida sekä pelastautua ja pelastaa vedestä”.⁵⁴

Musiikki- ja tanssiliikunta mainitaan tässä yhteydessä samanlaisina esimerkkeinä usean eri tavoitteen sisältöyhteydessä (S1) kuin vuosiluokkien 3–6 kohdalla. Uutena tavoitteena on T13, jonka mukaan tavoitteena on ”tutustuttaa oppilas yleisten liikuntamuotojen harrastamiseen liittyviin mahdollisuuksiin, tietoihin ja taitoihin, jotta hän saa edellytyksiä löytää itselleen sopivia iloa ja virkistystä tuottavia liikuntaharrastuksia”.⁵⁵

2.2.2 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004

Kun ryhmäkeskusteluihin osallistujat ovat olleet peruskoulussa, on voimassa ollut Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, minkä takia käyn läpi myös nämä vuoden 2004 perusteet liikunnan opetuksen osalta.

Vuoden 2004 perusteissa vuosiluokat on järjestetty liikunnanopetuksen osalta eri kokonaisuuksiksi verrattuna vuoden 2014 perusteisiin. Vuoden 2004 perusteissa vuosiluokkakokonaisuudet ovat vuosiluokat 1–4 ja 5–9. Tästä erosta huolimatta tavoitteet ovat hyvin samansuuntaiset, mutta suppeammat kuin uudemmissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa.

⁵³ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 274–276.

⁵⁴ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 434 ja 436.

⁵⁵ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 437.

5.2.2.1 Liikunta vuosiluokilla 1–4

Tavoitteena on ollut perusuimataidon hankkiminen vuosiluokilla 1–4. Hyvään osaamiseen on vaadittu tältä osin, että oppilas ”pystyy uimaan monipuolisesti uintisyvyisessä vedessä”. Keskeinen sisältö uimaopetuksessa on ollut erilaiset uintiharjoitukset ja totuttaa lapsi veteen. Tanssitaitoa ei ole näiden vuosiluokkien yhteydessä erikseen mainittu tavoitteissa, mutta musiikki- ja ilmaisuliikunta sekä tanssi ovat sisältyneet liikunnanopetuksen keskeisiin sisältöihin.⁵⁶

5.2.2.2 Liikunta vuosiluokilla 5–9

Uimaopetus on myös 5–9 vuosiluokkien osalta kuulunut peruskoulun liikunnanopetukseen. Tavoitteena on ollut uimataidon ja vedestä pelastamisen taitojen kehittäminen. Tanssitaitoa ei ole erikseen mainittu omana tavoitteenaan toisin kuin uimataitoa, mutta sen sijaan tanssi on mainittu opetuksen keskeisissä sisällöissä. Tanssitaito on vaikuttanut liikunnan päättöarvosanan muodostumiseen sitä kautta, että arvosanaan kahdeksan on vaadittu, että oppilas ”osoittaa toiminnassaan ymmärtävänsä rytmin merkityksen liikunnassa ja tanssissa”. Myös uimataito on vaikuttanut päättöarvosanaan siten, että hyvään arvosanaan on vaadittu uinnin osalta uimataidon hallinta ja vesipelastamisen taidot.⁵⁷

2.3 Poissaolot opetuksesta

Oppilaan tulee osallistua perusopetuslaissa säädettyyn opetukseen, johon hänet on otettu, jollei hänelle ole erityisestä syystä tilapäisesti myönnetty vapautusta (POL 35.1 §). Hallituksen esityksen 86/1997 mukaan oppilas voi olla poissa opetuksesta vain, jos hän on saanut siihen luvan. Lupa voidaan myöntää sairauden tai muun ennalta arvaamattoman syyn vuoksi myös jälkikäteen.⁵⁸ Hakalehto on kiinnittänyt huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen poissaolokysymyksissä, kun kyseessä on poikkeaminen oppivelvollisuudesta.⁵⁹ Perusopetuslain 35.1 §:ssä ja kyseistä säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä ei kuitenkaan ole

⁵⁶ Opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 248–249.

⁵⁷ Opetussuunnitelman perusteet 2004, s. 248–249.

⁵⁸ HE 86/1997 vp, s. 65.

⁵⁹ Hakalehto-Wainio 2012, s. 94.

otettusen tarkemmin kantaa, milloin poissaolo opetuksesta voidaan myöntää – Onko esimerkiksi uskonto sellainen erityinen syy, jonka nojalla vapautuminen perusopetuksesta on mahdollista? Erityinen syy on semanttisesti epämääräinen ilmaus⁶⁰, koska tiedossa ei ole, mitä merkitysvaihtoehtoja ilmaisu kattaa. Ilmaisun merkityssisältöä ei ole täsmennetty hallituksen esityksessä. Pitäisikö poissaolot oppitunneilta uskonnon perusteella sallia vai ei? Tämän kysymyksen ratkaiseminen edellyttää perus- ja ihmisoikeuksien tarkastelua. Tutkimuksen kolmannessa luvussa tarkastellaan tarkemmin, miten perus- ja ihmisoikeudet vaikuttavat tämän kysymyksen tulkintaan.

2.4 Opetuksesta vapautuminen

Perusopetuslain 18 §:ssä on säädetty erityisistä opetusjärjestelyistä, jolloin oppilaan opiskelu voidaan järjestää osittain perusopetuslaista poikkeavalla tavalla. Tällöin tulee kuitenkin jonkin seuraavasta kolmesta edellytyksestä täytyä:

1. oppilaalla on jo osin ennestään perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot ja taidot
2. perusopetuksen oppimäärän suorittaminen olisi oppilaalle olosuhteet ja aikaisemmat opinnot huomioon ottaen joltakin osin kohtuutonta tai
3. tällainen erityisjärjestely on perusteltua oppilaan terveydentilaan liittyvästä syystä.

Kyseessä on oppilaan vapauttaminen oppivelvollisuuden suorittamisesta ja asiasta tehdään hallintopäätös. Oppivelvollisuuden vapauttamisen edellytyksenä on erityisen painavat syyt.⁶¹ Kun oppilas on perusopetuslain 18 §:n mukaisesti muutoin kuin tilapäisesti vapautettu jonkin aineen opiskelusta, tulee oppilaalle järjestää muuta opetusta tai ohjattua toimintaa (perusopetusasetuksen 5.1 §).

Vanhempien vapautuspyynnöissä tietyistä oppitunneista uskonnon perusteella ei ole kyse POL 18 §:ssä säännellyistä tilanteista, koska mikään kolmesta edellytyksestä ei näissä tapauksissa täyty. Myöskään hallituksen esityksessä ei ole tuotu esille, että näissä tilanteissa olisi mahdollisuus vapautua joiltain osin oppivelvollisuuden suorittamisesta. Hallituksen

⁶⁰ Ks. lisää kielellisistä epäselvyystilanteista Aarnio 1989, s. 168–169.

⁶¹ Opetussuunnitelman perusteet 2014, s. 70.

esityksen mukaan POL 18 §:n toisen kohdan edellytys täyttyy esimerkiksi erityislahjakkaan oppilaan kohdalla ja vammaisen tai vieraskielisen oppilaan kohdalla, jota ei voida kohtuudella velvoittaa tietyn oppiaineen opetukseen.⁶² Vaikka sanamuodon mukaisuus ei täytyisi, niin asiaa tulisi arvioida vielä ottaen huomioon perus- ja ihmisoikeuksien vaikutus ja lapsen edun mukainen tulkinta.

2.5 Yhteenveto

Jokaisella Suomessa vakinaisesti asuvalla on oppivelvollisuus, joka voidaan suorittaa osallistumalla opetukseen tai saamalla muulla tavalla opetuksen oppimäärää vastaavat tiedot. Oppivelvollisuus on mahdollista suorittaa myös kotiopetuksessa. Huoltaja voi päättää lapsensa kotiopetuksesta ilman viranomaisen lupaa. Huoltaja on viime kädessä vastuussa lapsensa oppivelvollisuuden suorittamisesta ja huoltajalle voidaan määrätä sakkoa tästä velvollisuutensa laiminlyönnistä.

Liikunta on osa perusopetuksen oppimäärää ja siten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määritettyjen liikunnan osatavoitteiden voidaan katsoa kuuluvan jokaisen Suomessa vakinaisesti asuvan lapsen oppivelvollisuuteen. Uimataito on määritelty selkeäksi omaksi tavoitteekseen sekä vanhoissa että uusissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa. Tanssitaitoa ei ole määritelty samalla tavalla omaksi tavoitteekseen uusissa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, mutta se on mainittu vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa liikunnan opetuksen sisällössä ja oppilaan on tullut päätöstarvosanan arvioimiseksi osoittaa tuntevansa rytmin merkityksen tanssissa. Palaan kysymykseen oppivelvollisuudesta ryhmäkeskusteluissa neljännessä luvussa.

POL 35.1 §:n poissaoloa koskevassa pykälässä ei ole määritelty täsmällisesti, mikä on erityinen syy, jonka perusteella poissaolo kouluopetuksesta sallitaan. Näin ollen avoimeksi jää esimerkiksi se, onko uskonto riittävä peruste saada olla pois opetuksesta. Vapautuksen saamisen osalta lain sanamuoto (POL 18 §) ei anna riittävää tukea myöntää vapautusta osasta opetusta.

⁶² HE 86/1997 vp, s. 61–62.

3 PERUS- JA IHMISOIKEUDET

3.1 Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen tulkintakäytäntö

Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi eli Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen lisäpöytäkirjat on saatettu valtiosisäisesti voimaan eduskuntalain tasoisena säädöksenä. Ihmisoikeussopimuksen määräykset ovat osa Suomen voimassa olevaa oikeutta.⁶³ Sopimus tuli Suomessa voimaan 10.5.1990, ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuinten oikeuskäytäntö on siitä lähtien sitonut suomalaisia tuomioistuimia ja viranomaisia⁶⁴. Ihmisoikeussopimuksen ensimmäinen artikla turvaa oikeudet jokaiselle sopimuspuolten lainkäyttövaltaan kuuluvalla. Siten sopimus turvaa myös lapsen ihmisoikeuksia.

Sopimusmääräysten rajoitusperusteet on lueteltu tyhjentävästi artiklojen toisessa kappalessa. Rajoitusten tulee olla lain sallimia tai laissa säädettyjä. Lailla ei tarkoiteta tässä yhteydessä Suomen eduskuntalain tasoista lakia, vaan sopimuksen tarkoittama laki voi olla myös asetus.⁶⁵

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut muutamia ratkaisuja, joissa on pohdittu opetuksen pakollisuuden ja oppitunneista vapautumisen välistä suhdetta, kun vapautuksia on pyydetty uskonnon perusteella. Toistaiseksi EIT ei ole antanut aiheesta Suomea koskevia ratkaisuja. Seuraavaksi avaan tätä EIT:n käytäntöä ja pohdin ratkaisujen merkitystä lapsen edun ja eri ihmisoikeuksien näkökulmasta.

3.1.1 Uskonnonvapaus

EIS:n 9 artikla kuuluu seuraavasti:

1. Jokaisella on oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Tämä oikeus sisältää vapauden vaihtaa uskontoa tai uskoa ja vapauden tunnustaa uskontoaan tai uskoaan joko yksin tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai

⁶³ Tuori & Lavapuro 2011, s. 815.

⁶⁴ Hirvelä & Heikkilä 2017, s. 3.

⁶⁵ Pellonpää & Gullans & Pölönen & Tapanila 2012, s. 299, 301 ja 305.

yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja uskonnollisin menoin.

2. Henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoa voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa yleisen turvallisuuden vuoksi, yleisen järjestyksen, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Uskonnon-, ajatuksen-, ja omantunnonvapaudella on sisäinen ja ulkoinen ulottuvuutensa. Sisäisellä ulottuvuudella tarkoitetaan henkilön mielensisäistä ajatusmaailmaa, jota ei saa rajoittaa. Ulkoisella ulottuvuudella tarkoitetaan uskon tai uskonnon tunnustamista, johon voi kohdistua rajoituksia. Artiklan toisen kappaleen rajoitusedellytyksen on kuitenkin tällöin täytyttävä ja lisäksi rajoituksen on oltava lainmukainen, sillä on oltava oikeutettu päämäärä ja rajoituksen on oltava välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa.⁶⁶ EIS:n 9 artiklaa koskeva oikeuskäytäntö ei ole vielä kovin kattavaa, mutta sen merkitys on kasvanut lisääntyneen maahanmuuton myötä⁶⁷.

3.1.1.1 Sukupuoliopetus

Tapaus *A.R. ja L.R. v. Sveitsi*⁶⁸ koski lapsen velvollisuutta osallistua sukupuolikasvatusopetukseen päiväkodissa ja peruskoulun ensimmäisillä luokilla, jolloin opetukseen osallistuneet lapset olivat iältään 4–8-vuotiaita. Opetus, josta vapautusta oli pyydetty, oli luonteeltaan täydentävää opetusta, jossa opettajat pääosin reagoivat lasten itsensä esittämiin kysymyksiin. Lapselle ei myönnetty vapautusta tällaisesta opetuksesta. Valittajat, äiti ja tytär, vetosivat tapauksessa EIS:n 8, 9 ja 14 artikloihin⁶⁹. Valittajat olivat molemmat Sveitsin kansalaisia ja tytär oli ollut vapautusta pyydettyä 7-vuotias.

Tuomioistuin katsoi, ettei valituksessa oltu perusteltu riittävästi 9 artiklaan rikkomista, joten se hylkäsi valituksen tältä osin ilmeisen perusteettomana. Tuomioistuimen mukaan sopimuksen 9.1 artikla ei anna vanhemmille oikeutta uskonnon tai maailmankatsomuksen perusteella kieltää lapsensa osallistumista julkiseen koulutukseen, joka saattaa olla vanhemman ajatusten vastainen. Opetus ei kuitenkaan saa olla indoktrinoivaa, mikä tarkoittaa sitä, että valtion on

⁶⁶ Hirvelä & Heikkilä 2017, s. 858.

⁶⁷ Hirvelä & Heikkilä 2017, s. 857.

⁶⁸ A.R. and L.R. v. Switzerland (19.12.2017), Appl. No 22338/15.

⁶⁹ EIS:n 14 artiklaan ei voi vedota yksinomaan, vaan se tarvitsee tuekseen aineellisen säännöksen, joita ovat esimerkiksi tapauksessa mainitut EIS:n 8 ja 9 artiklat.

huolehdittava siitä, että opetussuunnitelmaan sisältyvä tieto välitetään objektiivisesti, kriittisesti ja moniarvoisesti.⁷⁰

Valittajat eivät olleet vedonneet kansallisissa viranomaisissa ja tuomioistuinten EIS:n 14 artiklaan⁷¹ ja syrjintään, minkä takia tuomioistuin hylkäsi myös tämän väitteen.⁷² Tuomioistuin katsoi, ettei Sveitsi ollut ylittänyt tapauksessa harkintavaltaansa.⁷³ Tuomioistuin jätti valituksen tutkimatta⁷⁴ ilmeisen perusteettomana.

EIT tulkitsi siis asiaa siten, että uskonnonvapaus ei anna vanhemmille oikeutta kieltää lapsen osallistumista perusopetukseen. Lapsen oikeus koulutukseen painoi siten enemmän kuin uskonnonvapaus.

3.1.1.2 Uimaopetus

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antoi tapauksessa *Osmanoğlu ja Kocabaş v. Sveitsi*⁷⁵ ratkaisun, joka koski kysymystä, oliko Sveitsi loukannut vanhempien uskonnonvapautta, kun viranomaiset eivät olleet myöntäneet muslimityöille vapautusta uimaopetuksesta.⁷⁶ Turkki-laista alkuperää olevat muslimivanhemmat olivat kieltäneet kahden alaikäisen tyttärensä osallistumisen koulun pakollisille uimatunneille. Uimaopetus kuului Sveitsissä pakolliseen opetussuunnitelmaan. Vanhempien mukaan uimaopetus oli vastoin heidän uskonnollista vakaumustaan, koska uimatunneille osallistuivat sekä tytöt että pojat samaan aikaan. Koulu ei kuitenkaan ollut antanut tytöille vapautusta uimaopetuksesta, minkä takia vanhemmat eivät päästäneet tyttäriään koulun uimaopetukseen. Koraanin pukeutumissäännöt eivät koske alle murrosikäisiä lapsia, mutta vanhemmat halusivat valmistaa tyttäriään uskonnon sääntöihin ja eivät siksi halunneet lastensa osallistuvan koulun uimaopetukseen. Vanhemmat olivat olleet valmiit viemään lapset yksityiseen uimaopetukseen, jotta lapset saavuttaisivat

⁷⁰ A.R. and L.R. v. Switzerland, kohdat 49–50.

⁷¹ EIS:n 14 artikla kuuluu seuraavasti:

Tässä yleissopimuksessa tunnustetuista oikeuksista ja vapauksista nauttiminen taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää.

⁷² A.R. and L.R. v. Switzerland, kohdat 51–53.

⁷³ A.R. and L.R. v. Switzerland, kohta 46.

⁷⁴ EIS:n 35.3 artiklassa on säädetty tilanteista, joiden vallitessa EIT ei ota tutkittavaksi valitusta. Tutkittavaksi ei esimerkiksi oteta valitusta, joka on ilmeisen perusteeton (manifestly ill-founded).

⁷⁵ *Osmanoğlu and Kocabaş v. Sveitsi* (10.1.2017), Appl. No 29086/12.

⁷⁶ Tapauksessa ei sovellettu ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklaa, koska Sveitsi ei ole ratifioinut lisäpöytäkirjaa.

uimataidon. Vanhemmille oli määrätty maksettavaksi Sveitsin lain mukainen sakkorangaistus, koska vanhemmat olivat viranomaisten kanssa käydyistä neuvotteluista huolimatta kieltäneet lastensa osallistumisen uimatunneille.

EIT katsoi, että viranomaiset olivat puuttuneet tällä toiminnallaan vanhempien uskonnonvapauteen. Puuttumisen ei kuitenkaan katsottu loukkaavan kielletyllä tavalla vanhempien uskonnonvapautta. Sveitsin lainsäädännön tavoitteena oli turvata eri alkuperää, uskontoa tai kulttuuria olevien lasten integroituminen yhteiskuntaan sekä koulujärjestelmän sujuva toiminta opetuksen pakollisuuden ja sukupuolten tasa-arvoisen kohtelun avulla. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että näihin tekijöihin voidaan kiinnittää huomiota pohdittaessa EIS:n 9.2 artiklan hyväksyttäviä rajoitusperusteita, ja tuomioistuin piti näitä Sveitsin lain tavoitteita tässä yhteydessä oikeutettuina 9.2 artiklan näkökulmasta.⁷⁷ Sveitsin ei katsottu loukanneen EIS:n 9 artiklaa.

EIT perusteli ratkaisuaan etenkin integraation onnistumiseen liittyvillä syillä. Koulun katsottiin olevan avainasemassa lasten sosiaalisessa integroimisessa yhteiskuntaan, etenkin kun kyseessä ovat ulkomaalaistaustaiset lapset. Täyden koulutuksen katsottiin edistävän onnistunutta integraatiota yhteiskuntaan. Tuomioistuimen mielestä lasten etu⁷⁸ on saada täysi koulutus, koska tämä helpottaa lasten sosiaalista integraatiota paikallisiin tapoihin ja menee vanhempien toiveiden yli saada lapsille vapautus oppitunneista. Tuomioistuimen mukaan osallistumisessa uimaopetukseen ei lasten kannalta ole kyse pelkästä uimisesta ja fyysisestä harjoittelusta, vaan lasten mahdollisuudesta osallistua yhdessä toisten oppilaiden kanssa yhteiseen aktiviteettiin huolimatta lasten alkuperästä tai vanhempien uskonnollisesta tai muusta vakaumuksesta.⁷⁹ Lisäksi tapauksessa painotettiin, että viranomaiset olivat tarjonneet tytöille mahdollisuutta käyttää uimatunneilla burkinia ja tytöillä ja pojilla oli toisistaan erillinen pukuhuone.⁸⁰

Ihmisoikeustuomioistuin totesi valtioilla olevan huomattavaa harkintavaltaa asioissa, jotka koskevat valtion ja uskontojen välistä suhdetta etenkin opetukseen ja koulutukseen liittyvissä tilanteissa. Valtioiden on kuitenkin varmistettava, että opetussuunnitelmaan sisältyvät tiedot välitetään objektiivisella, kriittisellä ja moniarvoisella tavalla ja pidättäytyttävä yksipuolisesta mielipiteen muokkauksesta. Tällöin valtioilla on vapaus laatia opetussuunnitelmat tarpeidensa ja traditioidensa pohjalta.⁸¹

⁷⁷ *Osmanoğlu and Kocabaş v. Sveitsi* (10.1.2017), kohdat 63–65.

⁷⁸ Tässä yhteydessä on tärkeä huomioda, että tuomioistuin käytti ratkaisussa englanninkielistä termiä ”the children’s interest”, ei lapsen oikeuksien sopimuksen mukaista käsitettä ”the best interests of the child”.

⁷⁹ *Osmanoğlu and Kocabaş v. Sveitsi* (10.1.2017), kohta 98.

⁸⁰ *Osmanoğlu and Kocabaş v. Sveitsi* (10.1.2017), kohta 101.

⁸¹ *Osmanoğlu and Kocabaş v. Sveitsi* (10.1.2017), kohta 95.

Tuomioistuinn otti tapauksessa kantaa myös mahdollisuuteen myöntää poikkeuksia pakolliseen opetukseen osallistumisesta. Tuomioistuin hyväksyi Sveitsin lain mukaiset vapautukset tietyistä oppitunneista, kun nämä tilanteet olivat tarkkaan määritelty (lähinnä sairaustapaukset) ja ne huomioivat uskonnollisten ryhmien yhdenvertaisen kohtelun.⁸²

EIT on perustellut ratkaisua hyvin monipuolisella tavalla. Tuomioistuin on ottanut kantaa lapsen etuun määrittämällä täyden peruskoulutuksen olevan lapsen edun mukaista. Erityisen tärkeää täysi koulutus on ulkomaalaistaustaisten lasten kohdalla, jotta he integroituvat osaksi yhteiskuntaa. Onnistunut integraatio on tärkeää valtion yleisen edun näkökulmasta. Myös lapsille täysi peruskoulutus on tärkeä heidän tulevaisuutensa kannalta.

Vaikuttaa siltä, että perusopetuslain 18 §:n sanamuoto täyttää EIT:n vaatimukset. POL 18 §:ssä ei ole mainittu uskontoa mahdollisuutena saada vapautus opetuksesta, joten jos kukaan ei voi saada vapautusta perusopetuksesta pelkkien uskonnollisten syiden perusteella, ovat kaikki uskonnollisiin ryhmiin lapset yhdenvertaisessa asemassa vapautusten myöntämistapausten suhteen.

3.1.2 Lapsen oikeus koulutukseen ja vanhempien oikeus saada uskonnollinen vakaumuksensa huomioiduksi opetuksessa

EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaan:

Keneltäkään ei saa kieltää oikeutta koulutukseen. Hoitaessaan kasvatuksen ja opetuksen alalla omaksumiaan tehtäviä valtion tulee kunnioittaa vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus.

Tällaista säännöstä ei sisälly kansalliseen lainsäädäntöön. Tämä kyseinen artikla on siitä mielenkiintoinen, että siinä turvataan samalla lapsen oikeuksia ja lapsen vanhempien oikeuksia. Miten tätä artiklaa tulisi tulkita? Tuleeko vanhempien esittämät vapautuspyynnöt sallia, jos opetus loukkaa vanhempien ja perheen uskonnollista vakaumusta?

⁸² Osmanoğlu and Kocabaş v. Sveitsi (10.1.2017), kohta 96.

3.1.2.1 Sukupuoliopetus

*Dojan ja muut -tapaus*⁸³ koski kysymystä, loukkasiko peruskoulun pakollisesta sukupuoliopetuksesta⁸⁴ vapautuksen myöntämättä jättäminen EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaista vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus.⁸⁵

Valittajina oli viisi baptistiseen kirkkoon kuuluvaa perhettä. Peruskoulun neljännen luokan opetussuunnitelmaan kuului pakollisena aineena sukupuoliopetus. Lisäksi kolmas- ja neljäs-luokkalaisille järjestettiin säännöllisin väliajoin pakollinen kaksipäiväinen tapahtuma nimeltään ”My body is mine”. Tapahtuman tarkoitus oli lisätä tietoa lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä perheessä ja sen ulkopuolella. Valittajat halusivat lapsilleen vapautuksen tästä pakollisesta sukupuoliopetuksesta. Vanhemmat vastustivat erityisesti opetuksessa käytettyä oppikirjaa, joka sisälsi heidän mielestään pornografisia kuvia ja kannatti liberaalia seksuaalisuutta, joka oli vastoin heidän uskonnollisia käsityksiään (seksi kuuluu avioliittoon). Vanhempien vapautuspyyntöihin ei kuitenkaan suostuttu, minkä vuoksi useat baptistivanhemmat estivät koulurakennuksessa lapsiaan osallistumasta opetukseen. Tästä syystä rehtori päätti, että sukupuoliopetuksen ajankohtaa ei ilmoiteta etukäteen. Vanhemmat pitivät tämän takia lapsensa pois koulusta koko sen kouluviikon, jolloin opetusta järjestettiin. Viranomaiset määräisivät vanhemmille käyttäytymisensä johdosta sakkoa. Osa vanhemmista jatkoi lastensa osallistumisen estämistä opetukseen, minkä vuoksi sakkojen määrää nostettiin. Kun vanhemmat eivät maksaneet sakkoja eikä niitä saatu perittyä, sakot muunnettiin vankeudeksi.

Sukupuoliopetuksen tavoitteena oli lisätä ihmisten välistä suvaitsevaisuutta riippumatta heidän sukupuolisesta suuntautumisestaan ja identiteetistään. ”My body is mine”-tapahtuman tarkoitus oli lisätä tietoa seksuaalisesta väkivallasta ja sen ehkäisemisestä. Nämä opetuksen tavoitteet vastasivat ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan vaatimuksia objektiivisuudesta ja pluralismista.

⁸³ Dojan and others v. Germany (13.9.2011), Appl. No 319/08, 2455/08, 7908/10, 8152/10 and 8155/10.

⁸⁴ Lisäksi tapauksessa käsiteltiin koulun pakollista karnevaalitapahtumaa, mutta sitä en käsittele tässä sen tarkemmin, koska oppilaiden oli mahdollista karnevaalien sijaan osallistua vaihtoehtoiseen opetukseen.

⁸⁵ Vanhemmat vetosivat myös EIS:n 8, 9 ja 14 artikloihin, mutta ne tuomioistuinin jätti kokonaan tutkimatta lausumatta niistä sen enempää.

Tuomioistuin katsoi, ettei valtio ollut ylittänyt harkintamarginaaliaan koulutuksen järjestämisen osalta.

Tuomioistuin jätti valituksen tutkimatta, mutta viittasi päätöksessään jättää valitus tutkimatta aiemmin antamiensa ratkaisujen perusteluihin, muun muassa indoktrinoivan opetuksen kieltoon ja opetussuunnitelmien laatimisen kuulumisesta valtioiden toimivaltaan.

Tapauksessa *Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen v. Tanska*⁸⁶ oli myös kyse koulun pakollisesta sukupuoliopetuksesta: Loukkasiko koulun pakollinen sukupuoliopetus EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklassa turvattua vanhempien oikeutta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus?

Kantajat olivat Tanskan kansalaisia ja vakaumukseltaan kristittyjä. Heidän lapsensa kävivät valtion koulua. Lapsille ei myönnetty vapautusta sukupuoliopetuksesta, vaikka vanhemmat olivat tätä pyytäneet. Sukupuolivalistus oli aiemmin ollut Tanskassa valinnainen aine, mutta se päätettiin muuttaa pakolliseksi, kun etsittiin keinoa pienentää Tanskan silloisia korkeita aborttilukuja. Osa valittajien lapsista oli siirtynyt vuodeksi kotiopetukseen, mutta vaihtanut takaisin valtion opetukseen, kun järjestely oli käynyt liian raskaaksi. Vanhemmat katsoivat, että pakollinen sukupuoliopetus oli vastoin heidän uskonnollista vakaumustaan ja vetosivat hakemuksissaan EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklaan ja sopimuksen 8 ja 14 artikloihin.⁸⁷

Tuomioistuimen mukaan EIS:n ensimmäinen lisäpöytäkirjan 2 artiklan toista ja ensimmäistä lausetta tulee lukea yhdessä: Vanhempien oikeus varmistaa lapsilleen omien uskonnollisten vakaumustensa mukainen opetus liittyy kiinteästi lasten oikeuteen saada koulutusta, joka on perustavanlaatuinen oikeus (”fundamental right”).⁸⁸ Lisäpöytäkirjaa ja sopimusta on luettava yhdessä koko sopimusta vasten. Siten 2 artiklan kumpaakin lausetta on tulkittava yhdessä EIS:n 8, 9 ja 10 artikloiden kanssa.⁸⁹ Opetussuunnitelman laatiminen ja suunnittelu kuuluvat yleensä sopimusvaltioiden toimivaltaan.⁹⁰

Tuomioistuimen mukaan lisäpöytäkirjan 2 artiklan toinen lause merkitsee lähinnä indoktrinoivan opetuksen kieltoa. Valtion on huolehdittava siitä, että

⁸⁶ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* (7.12.1976). Appl. No 5095/71, 5920/72 ja 5926/72.

⁸⁷ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* (7.12.1976), kohdat 14, 20, 22, 37, 40–42 ja 44.

⁸⁸ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* (7.12.1976), kohta 50.

⁸⁹ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* (7.12.1976), kohta 52.

⁹⁰ *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* (7.12.1976), kohta 53.

opetussuunnitelmaan sisältyvä tieto välitetään objektiivisesti, kriittisesti ja moniarvoisesti.⁹¹

Tuomioistuin katsoi, ettei Tanska tässä tapauksessa ollut loukannut ihmisoikeussopimuksen 8, 9 ja 14 artikloja eikä ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklaa⁹². Tuomioistuin korosti päätöstä tehdessään sitä, että Tanskan valtion ylläpitämä peruskoulu ei ollut lapsille pakollista, vaan vanhemmat saattoivat opettaa lasta kotona tai laittaa lapsen yksityiskouluun.⁹³

Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen v. Tanska -tapaus on annettu jo yli 40 vuotta sitten, jolloin esimerkiksi Suomessa ei ollut voimassa nykyisenlaista perusoikeusjärjestelmää. Tästä ratkaisusta voi myös nähdä, miten EIT on kehittänyt lapsen oikeudellisen aseman tulkintaa. Esimerkiksi *Osmanoğlu ja Kocabaş v. Sveitsi* -tapauksessa tuomioistuin eritteli lapsen edun mukaista näkökulmaa ja opetuksen merkitystä lapselle (opetus osallistumista yhteiseen aktiviteettiin toisten lasten kanssa). Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen v. Tanska -tapauksen valossa vaikuttaa siltä, että ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukainen lapsen oikeus koulutukseen on ensisijainen verrattuna vanhempien oikeuteen saada vakaumuksensa huomioon otetuksi. Tuomioistuimen näkemys vapautuksista on, ettei vanhempien vakaumusta ei tule kunnioittaa tavalla, joka loukkaa lapsen oikeutta koulutukseen.

3.2 Perusoikeuksien merkitys

3.2.1 Perusoikeudet

Tutkimuskysymys koskettaa useaa eri perusoikeutta. Lapsen kohdalla on arvioitava ainakin lapsen subjektiivista oikeutta perusopetukseen, ja vanhempien sekä lapsen kohdalla pitää tulkinnassa ottaa huomioon myös uskonnonvapaus perusoikeutena. Lapsen osalta tärkeä on myös perustuslain 6 §:n 3 momentti, joka on erityisesti lapsia koskettava perusoikeussäännös.

⁹¹ Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark (7.12.1976), kohta 53.

⁹² Tuomioistuin päätti äänin 6–1, ettei tapauksessa loukattu ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklaa. Eri mieltä olleen jäsenen mielestä 2 artiklan toinen lause ei edellytä opetuksen tarkoituksen tarkastelua, vaan se vaatii valtiota kunnioittamaan vanhempien uskonnollista tai aatteellista vakaumusta.

⁹³ Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark (7.12.1976), kohta 54.

Perusoikeudet ovat perustuslaissa säädettyjä yksilölle kuuluvia oikeuksia. Vain perustavanlaatuiset, erityisen tärkeät oikeudet ovat perusoikeuksia. Ne kuuluvat luonnollisille henkilöille heidän elinaikansa ajan syntymästä kuolemaan. Perusoikeudet ovat yleisiä, kaikille periaatteessa yhdenvertaisesti kuuluvia oikeuksia ja ne sitovat viranomaisia ja tuomioistuinta. Perusoikeudet kuuluvat yhtäläisesti kaikille Suomen oikeudenkäyttöpiirissä oleville ihmisille esimerkiksi sukupuolesta ja iästä riippumatta.⁹⁴

Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksella on pyritty lähentämään kotimaista perusoikeusjärjestelmää kohti kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita. Perusoikeuskomitean mukaan yksittäisen perusoikeussäännöksen tulkinnassa saattaa olla tarpeen tutustua Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkintakäytäntöön.⁹⁵ Perustuslakivaliokunnan mukaan perusoikeusuudistus lähentää entisestään Suomen perusoikeusjärjestelmää sisällöllisesti kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, minkä takia perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien tulkinnallinen harmonisointi on aiempaa tärkeämpää.⁹⁶ Jukka Viljasen mukaan viranomaisten on otettava huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antamat tulkintaratkaisut kansallisen perusoikeusjärjestelmän rinnalla. Viljasen mukaan tällainen tulkinnallisen harmonisoinnin idea on vakiintunut osaksi perusoikeuksien yleisiä oppeja.⁹⁷

Järjestelmille on kuitenkin tarkoitettu jätettävän tiettyä itsenäisyyttä toisiinsa nähden. Siten yksittäisen perusoikeussäännöksen ja ihmisoikeussopimuksen määräyksen tulkinnat eivät välttämättä ole samat niiden sanamuotojen yhtäläisyyksistä huolimatta. Osittain tämä johtuu kansainvälisten sopimusten valtioille jättämästä harkintamarginaalista, jonka puitteissa sopimusvaltiot voivat säännellä ja jossain määrin myös rajoittaa oikeuksia ilman, että niiden katsotaan syyllystyneen sopimuksen rikkomiseen. Lisäksi ihmisoikeussopimukset jättävät usein valtioiden päätettäväksi, minkä tasoisilla säännöksillä sopimus saatetaan osaksi valtion sisäistä oikeusjärjestystä.⁹⁸

⁹⁴ HE 309/1993 vp, s. 5, 7 ja 23–24.

⁹⁵ KM 1992:3, s. 156.

⁹⁶ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

⁹⁷ Viljanen 2005, s. 472.

⁹⁸ HE 309/1993 vp, s. 39–40.

3.2.2 Iän merkitys

Hallituksen esityksessä on pohdittu erikseen henkilön iän merkitystä perusoikeuksien suojan kannalta. Perusoikeussäännöksissä ei pääsääntöisesti ole ikään liittyviä ehtoja eikä perusoikeussuoja ole lähtökohtaisesti riippuvainen henkilön iästä. Toisaalta hallituksen esityksessä tuodaan esiin se, että perusoikeusuudistuksella ei ole ollut tarkoitus muuttaa oikeusjärjestyksen sääntöjä oikeustoimikelpoisuudesta. Lasten kohdalla kysymys tiivistyy siten siihen, kuka käyttää perusoikeutta koskevaa puhevaltaa. Hallituksen esityksessä tyydytään tässä kohden viittaamaan eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausuntoon PeVL 12/1982, jossa valiokunta on todennut uskonnonvapaussäännöstä tulkitessaan, että vaikka uskonnonvapaus on kansalaisen iästä riippumaton, käytännössä nuorten alaikäisten kohdalla tätä vapautta ei käytä yksilö itse vaan hänen vanhempansa tai holhoojansa.

Yleensä oikeudellisessa tulkinnassa annetaan eniten painoarvoa suhteellisen tuoreille lain esitöille.⁹⁹ Tämä perustuslakivaliokunnan lausunto on jo huomattavan iäkäs. Lasten oikeudellinen asema on muuttunut huomattavasti vuodesta 1982. LOS tuli Suomessa voimaan 20.7.1991 eli vasta tämän perustuslakivaliokunnan lausunnon jälkeen. Sellainen tulkinta, että lapsen vanhemmat voisivat käyttää esimerkiksi uskonnonvapautta lapsensa puolesta missä asioissa tahansa, tuntuu nykypäivänä liian pitkälle viedyltä tulkinnalta. Muutenkin perustuslakivaliokunnan lausuma on epäselvä, koska se jättää tulkitsijan päätettäväksi, onko kyseessä muodollinen toteamus vai tulkintasuositus.

3.2.3 Perus- ja ihmisoikeusmyönteinen laintulkinta ja perusoikeuksien punninta

Perustuslakivaliokunnan näkemyksen mukaan sellaiset tilanteet, joissa perustuslaki ja laki olisivat selvässä ristiriidassa keskenään, ovat äärimmäisen poikkeuksellisia. Usein ensinäkemältä oletetut ristiriidat ovat poistettavissa tulkinnan avulla.¹⁰⁰ Perustuslakivaliokunnan mukaan ”Tuomioistuinten tulee valita perusteltavissa olevista lain tulkintavaihtoehdoista sellainen, joka parhaiten edistää perusoikeuksien tarkoituksen toteutumista ja joka eliminoi

⁹⁹ Aarnio 1989, s. 228.

¹⁰⁰ PeVM 25/1994 vp, s. 4.

perustuslain kanssa ristiriitaisiksi katsottavat vaihtoehdot.” Tällainen tulkinta on perusoikeusmyönteistä laintulkintaa.¹⁰¹

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu perusoikeusmyönteisen laintulkinnan pitävän sisällään kaksi ulottuvuutta:

1. Tuomioistuimen tai viranomaisen tulee hylätä ne lain tulkintavaihtoehdot, jotka olisivat lain sanamuodon mukaisia, mutta ristiriidassa perustuslain kanssa (*tulkinnallisten ristiriitojen eliminointi*), ja
2. perustuslain kanssa ristiriidattomista lain tulkintavaihtoehdoista tulee valita se, joka vastaa parhaiten perustuslain tarkoituksen toteutumista (*optimointivaatimus*).¹⁰²

Perustuslakivaliokunta on linjannut myös ihmisoikeusystävällisen tulkinnan merkityksestä ihmisoikeussopimuksen hyväksymisen yhteydessä: ”Tulkintatilanteissa on erilaisista perusteltavista vaihtoehdoista pyrittävä omaksumaan sellainen, joka edistää ihmisoikeusmääräysten toteutumista eli on näin määriteltynä ihmisoikeusystävällinen”.¹⁰³ Esimerkiksi Jukka Viljanen on katsonut, että ihmisoikeusystävällinen tulkinta edellyttää Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen huomioon ottamista lainsoveltamistilanteessa.¹⁰⁴

Perusoikeudet voivat joskus joutua keskinäiseen konfliktiin. Periaatteiden luonteesta seuraa, että eri suuntaan vaikuttavia periaatteita punnitaan keskenään, jolloin tavoitteena on kummankin perusoikeuden mahdollisimman täysimääräinen toteutuminen. Periaatteiden välinen yhteentörmäys ratkaistaan punnitsemalla periaatteita keskenään. Periaatteet ovat siten eräänlaisia optimointikäskyjä, jolloin niitä on periaatteiden kollisiotilanteissa pyrittävä noudattamaan mahdollisimman pitkälle. Tällöin etsitään ihanteellista kompromissia.¹⁰⁵ Veli-Pekka Hautamäen mukaan perusoikeuden ydinsisältöä voidaan käyttää argumenttina, jos tilanteessa joudutaan asettamaan perusoikeuksia keskinäiseen järjestykseen. Tällöin ydinalueella sijaitseva oikeushyvä saa enemmän painoarvoa kuin ydinalueen ulkopuolella oleva

¹⁰¹ PeVM 25/1994 vp, s.4.

¹⁰² Viljanen 2011 a, s. 127.

¹⁰³ PeVL 2/1990 vp, s. 3.

¹⁰⁴ Viljanen 2005, s. 472.

¹⁰⁵ Viljanen 2011 a, s. 135; Scheinin 2012, s. 133; Aarnio 1989, s. 80.

oikeushyvä. Perusoikeusuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä on vain vähän mainintoja perusoikeuksien ydinsisällöstä, mutta esimerkiksi korkein oikeus on käyttänyt joissakin ratkaisuisaan ydinalueargumentaatiota apunaan. Korkein oikeus on näissä punnintatilanteissa tarkastellut, onko perusoikeuksien ydinalueeseen puututtu ja missä määrin.¹⁰⁶

Vanhempien vapautuspyyntöjen osalta täytyy perusoikeuksista punnita keskenään perustuslain 11 §:n uskonnonvapautta ja PL 16.1 §:n jokaisen subjektiivista oikeutta perusopetukseen. Perusoikeusmyönteisessä tulkinnassa on lisäksi otettava huomioon ainakin perustuslain 6 §, joka käsittelee ihmisten yhdenvertaisuutta. Mitä rajoja yhdenvertaisuus asettaa tulkinnalle?

3.2.4 Perusoikeudet lähemmässä tarkastelussa

3.2.4.1 Oikeus perusopetukseen

Perustuslain 16.1 §:n mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Oppivelvollisuudesta säädetään lailla. Kyseessä on yksilön subjektiivinen oikeus. Perusopetusta on opetus, joka kuuluu oppivelvollisuuteen.¹⁰⁷

Opetusta ja koulutusta koskevia sivistyksellisiä oikeuksia on pidetty jo hallituksen esityksessä perusoikeuden luontoisina oikeuksina¹⁰⁸. Lisäksi EIS:n ensimmäisen lisäpöytäkirjan 2 artiklan ensimmäisen lauseen mukaan keneltäkään ei saa kieltää oikeutta koulutukseen, ja myös EIT on korostanut ratkaisuisa lapsen oikeutta koulutukseen. Tämän valossa oikeutta perusopetukseen voidaan nykypäivänä pitää jokaiselle kuuluvana perus- ja ihmisoikeutena. Oikeus perusopetukseen on jokaisen lapsen perusoikeus. Tätä oikeutta perusopetukseen voidaan pitää perusoikeuden ydinalueena, jota yhteiskunnassamme tulee suojella.

Oppivelvollisuudesta säädetään tarkemmin perusopetuslaissa, jonka mukaan oppivelvollisuus voidaan täyttää osallistumalla opetukseen tai saamalla muulla tavalla perusopetuksen

¹⁰⁶ Hautamäki 2011, s. 82, 88 ja 93.

¹⁰⁷ HE 309/1993 vp, s. 64; HE 86/1997 vp, s. 14.

¹⁰⁸ HE 309/1993 vp, s. 19, 35 ja 64.

oppimäärää koskevat tiedot. Myös kotiopetus on tämän perusteella katsottu Suomessa sallituksi.

3.2.4.2 Uskonnonvapaus

Mitä sitten uskonnonvapaus perusoikeutena suojaa? Minkä voidaan ajatella olevan tämän perusoikeuden ydintä? Uskonnonvapaus perusoikeutena sisältyy perustuslain 11 §:ään:

Jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus.

Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Säännös muodostaa perustan kaikelle lainsäädännölle, joka koskee uskonnon ja omantunnon vapautta. Uskonnonvapauden tärkeimmät ilmenemismuodot ovat oikeus harjoittaa uskontoa ja ilmaista vakaumus, oikeus kuulua uskonnolliseen yhdyskuntaan sekä oikeus olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan.¹⁰⁹

Uskonnonvapauteen liittyy perustuslain 6 §:n toisen momentin sisältämä uskontoon perustuvan syrjinnän kielto. Tästä seuraa julkisen vallan käyttöön perustuva velvoite kohdella tasapuolisesti kaikkia uskonnollisia yhdyskuntia. Uskonnonvapaudella voi olla tulkinnallista merkitystä, kun ratkaistaan omantunnonvapauden ja erilaisten velvollisuuksien välisiä ristiriitatilanteita. Perustuslain hallituksen esityksessä ei oteta kantaa uskonnonvapauden ja peruskoulun opetuksen mahdollisiin yhteentörmäyksiin.¹¹⁰

Hallituksen esityksessä on katsottu, että uskonnonvapauteen vedoten ei voida harjoittaa toimia, jotka loukkaavat muita perusoikeuksia. Erityisesti muiden ihmisten perusoikeuksiin liittyvät näkökohdat on huomioitava, kun tulkitaan, miten pitkälle säännöksen perusoikeussuoja ulottuu.¹¹¹ Hallituksen esityksessä viitataan Kansalaisia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen sopimuksen 18 artiklaan, joka mahdollistaa vähäisemmät rajoitukset

¹⁰⁹ KM 2001:1, s. 7 ja 287.

¹¹⁰ HE 309/1993 vp, s. 55.

¹¹¹ KM 1992:3, s. 286; HE 309/1993 vp, s. 56.

oikeuteen tunnustaa uskontoa tai uskoa.¹¹² Tämä hallituksen esityksen maininta osoittaa sen, ettei uskonnonvapaus voi loukata toisen henkilön perusoikeuksia. Vapautuksia oppitunneista saatetaan perustella lapsen uskonnolla, mutta tutkimukset osoittavat kuitenkin, että uskonto periytyy. Ilman uskonnollista perhettä lapset tuskin tulisivat edes ajatelleeksi, että peruskoulun opetuksessa on jotakin lapsille epäsovivaa opetusta. Lapsi ei valitse uskontoa vaan vanhemmat. Lapsi yleensä hyväksyy sen uskonnon, jota vanhemmat toteuttavat omassa elämässään. Siten ei ole reilua argumentoida lapsen uskonnonvapauden puolesta, kun hänen subjektiiviseen oikeuteensa saada perusopetusta puututaan. Tässä perusoikeuspunninnassa tulisi lapsen oikeus saada perusopetusta painaa enemmän kuin vanhemman oikeus saada lapselle vapautus joiltain osin perusopetuksesta uskonnollisilla perusteilla.

Perusoikeuskomitea ehdotti uskonnonvapautta koskevaan perusoikeuteen säädettäväksi uskonnonvapauden suhteesta koulumaailmaan: ”Opetuksessa ja kasvatuksessa on kunnioitettava yksilön vakaumusta, lapsen oikeuksia ja huoltajan oikeutta vastata lapsen kehityksestä.” Perusoikeuskomitean mukaan säännös olisi koskenut ensisijaisesti uskonnonopetusta eikä sillä ollut tarkoitus synnyttää yleistä oikeutta vapautua opetuksesta maailmankatsomuksellisin perustein, esimerkiksi biologian opetuksesta kreationistisen maailmankatsomuksen perusteella. Säännös olisi kuitenkin puoltanut menetelmällisten vaihtoehtojen etsimistä silloin, kun koulun muu toiminta kuin uskonnonopetus aiheuttaa oppilaalle maailmankatsomuksellisia ongelmia.¹¹³ Perusoikeuskomitean ehdotus jätettiin kuitenkin pois lopullisesta perustuslain uskonnonvapauspykälästä. Ilmeisesti uskonnonvapaudelle ei haluttu antaa näin pitkälle menevää tulkintaa, kun vastakkain ovat perusopetus ja uskonto.

3.2.4.3 Yhdenvertaisuus

Perustuslain 6 §:n ensimmäinen momentti on yleinen yhdenvertaisuussäännös, jonka mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Tähän sisältyy vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Säännös ei edellytä kaikkien kaikissa suhteissa samanlaista kohtelua, jos asiaan vaikuttavat olosuhteet eivät ole samanlaisia.

¹¹² HE 309/1993 vp, s. 56.

¹¹³ KM 1992:3, s. 37 ja 289.

Yhdenvertaisuussäännöksellä on merkitystä myönnettäessä lailla etuja ja oikeuksia sekä asettaessa velvollisuuksia.¹¹⁴ Tämä edellyttää näkemykseni mukaan sitä, että vanhempien pyytäessä vapautuksia, täytyy eri uskonnollisia ryhmiä kohdella tasapuolisesti vapautusten myöntämisen tai myöntämättä jättämisen suhteen. Siten sellainen tulkinta, että samasta opetuksesta myönnettäisiin toisen uskonnon edustajalle vapautus ja toiselta se evättäisiin, jos kyseessä olisi muuten samanlaiset tilanteet, ei ole hyväksyttävää tämän perusoikeuden näkökulmasta.

Perustuslain 6 §:n toisessa momentissa on säädetty syrjinnän kiellosta: ”Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.” Kiellettyjä erotteluperusteita ovat muun muassa ikä, sukupuoli ja uskonto. Tällä ei kuitenkaan ole tarkoitettu estää sellaisia toimenpiteitä, jotka turvaavat tosiasiallista tasa-arvoa, esimerkiksi lasten positiivista erityiskohtelua.¹¹⁵

Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on perustuslain 6 §:n 3 momentti, joka koskee lapsia: ”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.” Hallituksen esityksen mukaan lapsia on kohdeltava keskenään yhdenvertaisesti sekä aikuisväestöön nähden tasa-arvoisina. Lisäksi lasta tulee kohdella yksilönä. Esityksessä tuodaan esille se, että lapset ovat oikeutettuja erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Säännös tarjoaakin perustan lasten positiiviselle erityiskohtelulle.¹¹⁶ Joku saattaisi argumentoida, että vapautukset tulee myöntää lapselle tämän perusoikeuden näkökulmasta. Vanhempi voi perustella vapautuspyyntöä lapsen suojelemisella ja huolenpidolla. Mutta suojelevatko vapautukset tietystä opetuksesta lasta vai pikemminkin lapsen vanhempaa? Mikä esimerkiksi peruskoulun uimaopetuksessa on vahingollista lapselle? Myös oikeuskirjallisuudessa on tuotu esille, että vanhempien huolto-oikeus ei ole rajoittamatonta vaan sen tulisi olla lapsen etuun sidottua harkintaa.¹¹⁷ Vanhemman huolto-

¹¹⁴ HE 309/1993 vp, s. 42–43.

¹¹⁵ HE 309/1993 vp, s. 43–44.

¹¹⁶ HE 309/1993 vp, s. 44–45.

¹¹⁷ Gottberg 1997, s. 11; Pajulammi 2014, s. 76–77.

oikeus tältä osin pitäisikin lapsen peruskoulutuksen osalta rajoittaa sen valitsemiseen, miten lapsi suorittaa perusopetuksen peruskoulussa vai esimerkiksi kotona tai yksityiskoulussa.

3.2.5 Yhteenveto

Perusoikeuksia tulisi tulkita harmoniassa ihmisoikeussopimuksen kanssa. Käytännössä tulkintaa tekee Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, joka on korostanut lapsen oikeutta koulutukseen. Vanhempien oikeus ei tulkintakäytännön mukaan mene tämän oikeuden ohi. Jos vapautukset ovat mahdollisia, niin eri uskonnollisia ryhmiä tulisi kohdella yhdenvertaisesti *Osmanoğlu ja Kocabaş v. Sveitsi* -tapauksen perusteella voidaan myös katsoa, että EIT on muodostanut omaa tulkintakäytäntöään tässä asiassa katsoen lapsen edun toteutuvan parhaiten, kun lapsi saa täyden perusopetuksen. Tässä tapauksessa vanhempien oikeus rajoittuu vain siihen, päättävätkö he kouluttaa lapsensa yksityisesti vai julkisessa koulussa.

Tarkastelen kysymystä myös Suomen perusoikeuksien näkökulmasta. Tulee kuitenkin muistaa, että perusoikeudet toteuttavat ihmisoikeuksia. Tällöin perus- ja ihmisoikeusmyönteinen tulkinta tulee ottaa lähtökohdaksi myös pohdittaessa, miten vapautuksiin tulisi suhtautua. Perusoikeudet takaavat jokaiselle oikeuden uskonnonvapauteen ja perusopetukseen. Oikeutta perusopetukseen voi mielestäni pitää perusoikeuden ydinalueelle kuuluvana oikeushyvinä. Sen sijaan uskonnonvapauden ydinalueen määrittely on vaikeampaa. Lisäksi hallituksen esitys kieltää harjoittamasta uskonnonvapauteen vedoten toimia, jotka loukkaavat muita perusoikeuksia. Kun hallituksen esitys ei ota kantaa uskonnonvapauden ja peruskoulun opetuksen välisiin jännitteisiin, niin mielestäni on perusteltua tulkita asiaa EIT:n ratkaisujen valossa. Täten katson, että uskonnon perusteella ei tulisi lähtökohtaisesti myöntää vapautuksia pakollisesta perusopetuksesta.

3.3 Lapsen oikeus koulutukseen ja lapsen uskonnonvapaus

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) tuli Suomessa voimaan 20.7.1991. Suomessa sopimus on voimassa lain tasoisena. Sopimuksen noudattamista valvoo YK:n lapsen oikeuksien

komitea.¹¹⁸ Komitea on antanut yleiskommentteja sopimuksen artiklojen tulkinnasta. Yleiskommenttien tarkoituksena on ohjata valtioita sopimusmääräysten tulkinnassa ja täytäntöönpanossa. LOS:n 28 artiklassa tunnustetaan jokaisen lapsen oikeus saada opetusta. Tämän toteuttamiseksi valtion on tehtävä pakolliseksi perusasteen koulutus, jonka tulee olla maksettua kaikkien saatavilla. Lapsen oikeuksien komitean mukaan koulutuksella on pyrittävä takaamaan, että jokainen lapsi oppii välttämättömät elämäntaidot, eikä yksikään lapsi lähde koulusta ilman valmiuksia selviytyä haasteita, joita hän voi olettaa joutuvansa kohtaamaan myöhemmin elämässään. Perustaitoihin kuuluvat erilaiset elämäntaidot ja luovat taidot.¹¹⁹ Näkemykseni mukaan esimerkiksi uimataito on lapselle jopa elintärkeä taito, joka edistää hänen terveyttään. Tanssitaidon sijoittaisin luovaksi taidoksi, joka parantaa lapsen kykyä ilmaista itseään liikkeen ja rytmin avulla.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 14 artikla puolestaan turvaa lapsen oikeutta uskonnonvapauteen. Sen taustalla on ajatus, että kunnioitetaan vanhempien ja laillisten huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeustensa käyttämisestä tavalla, joka on sopusoinnussa lapsen kehitystason kanssa. Sylvie Langlaude on kritisoinut lapsen oikeuksien komiteaa siitä, että komitea ei ota riittävästi kantaa lapsen uskonnonvapauden ja muiden lapsen oikeuksien sopimuksen välisten säännösten jännitteiden ratkaisemiseen.¹²⁰

Kuten aikaisemmin on käynyt ilmi, lapsi harvoin pääsee valitsemaan omaa uskonnollista taustaansa. Lapsi saa uskontonsa usein syntymälahjana ja lisäksi hän kasvaa ympäristössään uskonnolliseen yhteisöön. Kysymys kuuluukin, kuinka pitkälle vanhempien oikeus ohjata lasta hänen uskonnonvapautensa perusteella ulottuu suhteessa lapsen oikeuteen saada opetusta? Mielestäni ei voida katsoa, että vanhempien oikeus ohjata lasta menee niin pitkälle, että vanhempien oikeus loukkaa lapsen oikeutta koulutukseen.

¹¹⁸ Sopimus on saanut kritiikkiä osakseen sen heikosta täytäntöönpanomekanismista. Sopimuksen täytäntöönpano on nimittäin jätetty sopijavaltioiden hallituksille. Ks. esim. Toivonen 2017, s. 44.

¹¹⁹ CRC/GC/2001/1, 9 kohta.

¹²⁰ Langlaude 2007, s. 102.

4 NUORTEN AIKUISTEN KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ

4.1 Ryhmäkeskustelujen teoriaa

Ryhmäkeskusteluilla tarkoitetaan järjestettyä keskustelutilaisuutta, jossa joukko ihmisiä kustelee ohjaajan johdolla tietystä ennalta määrätystä aiheesta yleensä noin parin tunnin ajan. Ryhmäkeskustelut eroavat ryhmähaastatteluista niiden vuorovaikutuksen luonteesta johtuen. Ryhmäkeskustelussa moderaattorin eli vetäjän rooli on erilainen — Hän tarjoilee teemoja osallistujien keskenään keskusteltaviksi, kun taas ryhmähaastattelussa ryhmän vetäjä tekee yksilöhaastatteluja esittämällä kysymyksen vuoron perään kaikille osallistujille. Ryhmän vuorovaikutus tuottaa metodina erityistä tietoa, jota ei perinteisessä haastattelututkimuksessa saada. Ryhmien määrä ja koko voivat vaihdella tutkimuksen tarkoituksesta riippuen.¹²¹

Moderaattori eli ryhmän vetäjä ohjaa keskustelua, mutta ei itse aktiivisesti osallistu keskusteluun. Ryhmän vetäjän tärkein tehtävä on luoda tila, jossa osallistujat kokevat voivansa ilmaista itseään vapaasti. Ryhmäkeskustelujen tuottaman tiedon hyödyllisyys ja validiteetti on pitkälti riippuvainen siitä, kokevatko osallistujat olonsa sellaiseksi, että he voivat avoimesti kertoa kokemuksistaan, mielipiteistään ja ajatuksistaan ryhmässä.¹²²

Keskusteluryhmien vetäjälle suotuisista piirteistä on tutkijoiden kesken hieman toisistaan poikkeavia näkemyksiä. Kirjallisuudessa on tuotu esille, että vetäjällä olisi hyvä olla jonkinlaista tutkimustaustaa yhteiskuntatieteistä. Tästä huolimatta on kuitenkin ymmärretty, ettei resurssien takia aina ole mahdollista käyttää ammattilaista ryhmän vetäjänä. Kaikilla ammattilaismoderaattoreilla ei myöskään ole välttämättä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Moderaattorilla olisi hyvä olla samankaltaisia elämäkokemuksia ja tausta kuin keskusteluun osallistujilla.¹²³

¹²¹ Valtonen 2005, s. 223–224; Fern 2001, s. 11 ja 19.

¹²² Stewart & Shamdasani & Rook 2007, s. 15 ja 89.

¹²³ Fern 2001, s. 73, 77–79 ja 187.

Ryhmän tulee olla tarpeeksi homogeeninen eli samanlainen, jotta keskusteluun osallistujilla olisi yhteinen intressi keskustella aiheesta keskenään. Yleensä samanlaisuus määritellään suhteessa keskustelun teemaan ja/tai sosioekonomisiin taustoihin. Tämän ajattelutavan taustalla on sosiaalipsykologinen käsitys ryhmästä ja sen toiminnasta.¹²⁴ Miehet ja naiset käyttäytyvät eri tavalla ryhmissä, joten molempien sukupuolten sekaryhmissä tulisi käyttää harkintaa.¹²⁵

Metodilla on katsottu olevan monia etuja. Ryhmän dynamiikka tuottaa uutta tietoa käsiteltävästä aiheesta. Keskustelut ovat myös edullisempia toteuttaa kuin perinteiset yksilöhaastattelut. Yhden osallistujan kommentti voi herättää muissa osallistujissa ajatuksia ja kommentteja, joita ei välttämättä olisi tullut esille yksilöhaastatteluissa. Usein ryhmäkeskusteluissa osallistujat pääsevät uppoutumaan keskusteluun ja jakavat kernaasti kokemuksiaan ja ajatuksiaan ryhmässä. Parhaimmillaan ryhmä luo turvallisuuden tunteen, jossa osallistujat kokevat voivansa ilmaista vapaasti näkemyksiään ilman pelkoa tuomitukseksi tulemisesta.¹²⁶

Ryhmäkeskusteluja on kritisoitu siitä, että niiden avulla saadut tutkimustulokset eivät ole yleistettäviä. Myös keskusteluun osallistujien antamilta vastauksilta on katsottu puuttuvan vastausten itsenäinen luonne. Lisäksi moderaattorilla on havaittu olevan mahdollisuus keskustelun ohjailuun siten, että keskustelu ja siinä esille tuodut näkemykset vääristyvät. Näin käy, jos vetäjä esimerkiksi eleillään viestittää osallistujille, millaiset vastaukset ovat hyväksyttäviä ja millaiset puolestaan eivät.¹²⁷

4.2 Tämä tutkimus

4.2.1 Ryhmäkeskustelujen valinta ja toteuttaminen

Tutkimusaiheeni koskettaa lapsia, jotka käyvät peruskoulua. Luovuin kuitenkin ajatuksesta haastatella lapsia, koska tähän olisi täytynyt saada huoltajien suostumus ja tällainen tutkimus

¹²⁴ Valtonen 2005, s. 229; Fern 2001, s. 8.

¹²⁵ Stewart & Shamdasani & Rook 2007, s. 21–22.

¹²⁶ Stewart & Shamdasani & Rook 2007, s. 42–43 ja 46; Morgan 1993, s. 32.

¹²⁷ Fern 2001, s. 124 ja 131; Stewart & Shamdasani & Rook 2007, s. 44.

olisi todennäköisesti vienyt enemmän aikaa ja vaivaa kuin mihin minulla oli tässä elämäntilanteessa resursseja. Kuitenkin halusin tutkimukseen lapsinäkökulman, minkä takia päätin toteuttaa lapsinäkökulman menneen ajan näkökulmasta. Päädyin keräämään tietoa täysi-ikänsaavuttaneilta henkilöiltä, jotka olivat lapsena kuuluneet joko vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen tai Suomen muslimiväestöön. Tiesin etukäteen, että näissä kahdessa uskonnossa esiintyy tilanteita, joissa näihin uskonnollisiin ryhmiin kuuluvat vanhemmat pyytävät vapautuksia lapsilleen joistakin perusopetuksen oppitunneista perustellen vapautuspyyntöjä perheen ja lapsen uskonnolla.

David Morgan on tiivistänyt sanoiksi sen, mitä toivon ryhmäkeskustelujen tuovan tähän tutkimukseen:

“Those who hold positions of power and influence often need to gain feedback from those with no power. Normal channels of communication are sometimes not available, when frustration is excessive, these situations can be explosive. The interaction that focus groups bring is useful in these situations because it allows groups of peers to express their perspective. Having the security of being among others who share many of their feelings and experiences, the participants possess a basis for sharing their views.”¹²⁸

Toisin sanoen tietoa tulisi hakea niiden ihmisten keskuudesta, joita asia koskee. Samankaltaiset uskomukset ja käsitykset luovat pohjaa, jossa on turvallista jakaa omia kokemuksia ja tunteita. Ryhmäkeskustelujen teoriaa luettuani päätin, että ryhmät olisi hyvä jakaa siten, että ryhmissä ei ole sekaisin saman uskonnon entisiä ja nykyisiä jäseniä. Halusin luoda sellaiset ilmapiirit molempiin ryhmiin, että siellä olisi mahdollisuus ilmaista vapaasti omia kokemuksia ja näkemyksiä. Ajattelin, että jos ryhmissä olisi ollut sekaisin nykyisiä ja entisiä uskonnollisen yhteisön jäseniä, olisi tämä saattanut luoda jännitteitä keskusteluun ja muuttaa keskustelun dynamiikkaa kärjistetympään, ei-toivottuun suuntaan. Molemmissa uskonnoissa, sekä vanhoillislestadiolaisuudessa että islamissa, ajatellaan, että pelastus on mahdollista ainoastaan oman uskonnon sisällä eikä uskonnon jättäneitä välttämättä katsota

¹²⁸ Morgan 1993, s. 15.

hyvällä.¹²⁹ Tällaiset tilanteet halusin keskusteluissa välttää ja siksi päädyin pitämään ryhmät erillisinä.

Tutkimuksen tarkoitus ryhmäkeskustelun osalta on tutkia, onko Suomen peruskouluissa olemassa millaisia käytäntöjä oppitunneista vapautusten myöntämisen suhteen, kun vapautuksia pyydetään uskonnon perusteella. Ryhmäkeskustelut myös antavat äänen heille, joita vapautukset opetuksesta ovat eniten koskettaneet – Miten he ovat kokeneet oppitunneista vapautumiset? Tutkimuksen tulokset ovat yksittäisiä eivätkä yleistettävissä.

Alun perin tarkoitukseni oli koota neljä ryhmää, joista kahdessa ryhmässä olisi ollut uskonnollisiin ryhmiin kuuluvia henkilöitä (muslimien ryhmä ja vanhoillislestadiolaisten ryhmä) ja kahdessa ryhmässä olisi ollut uskonnollisten yhteisöjen entisiä jäseniä (muslimien ryhmä ja vanhoillisten ryhmä). Tutkimuksen alussa huomasin kuitenkin, että jo kahden ryhmäkeskustelun aikaansaaminen osoittautui erittäin haastavaksi, sillä henkilöitä oli vaikea saada mukaan tällaiseen tutkimukseen. Niinpä päätin toteuttaa ryhmäkeskustelut kahdella ryhmällä. Ryhmien kokoamisessa pyysin apua kahdelta avainhenkilöltä, joilla oli yhteyksiä näihin uskonnollisiin ryhmiin. Keskusteluihin osallistujat valittiin uskonnon, sukupuolen ja iän perusteella.

Entisten vanhoillislestadiolaisten ryhmäkeskusteluun osallistui neljä nuorta naista. Kaikki keskusteluun osallistujat olivat syntyneet vanhoillislestadiolaiseen perheeseen, mutta jättäneet liikkeen nuorina. Tutkimukseen osallistujien henkilöllisyyden turvaamiseksi esittelen hyvin yleisellä tasolla keskusteluun osallistujat:

N1: 21-vuotias, lähti herätysliikkeestä 19-vuotiaana

N2: 21-vuotias, lähti herätysliikkeestä 19-vuotiaana

N3: 21-vuotias, lähti herätysliikkeestä 15-vuotiaana

N4: 23-vuotias, lähti herätysliikkeestä 19-vuotiaana

¹²⁹ Ks. esim. vanhoillislestadiolaisuuden pelastusopista Nykänen 2012, s. 111 ja 178 ja islamin pelastusopista Hämeen-Anttila 2017, s. 244–246.

Muslimien ryhmäkeskusteluun osallistui kolme nuorta naista. Kaikki keskusteluun osallistajat olivat syntyneet muslimiperheeseen, ja he kuuluvat edelleen muslimien uskonnolliseen yhteisöön.

N5: 25-vuotias, isä syntynyt muslimiperheeseen ja äiti kääntynyt muslimiksi

N6: 25-vuotias, molemmat vanhemmat syntyneet muslimiperheeseen

N7: 23-vuotias, isä syntynyt muslimiperheeseen ja äiti kääntynyt muslimiksi

Keskusteluun osallistujille eli tutkittaville kerrottiin tutkimuksen teemasta jo ennen heidän suostumustaan tutkimukseen. Tutkittavia informoitiin suullisesti ja kirjallisesti ennen ryhmäkeskustelujen toteuttamista, ja lisäksi suostumukset tutkimukseen osallistumisesta pyydettiin kirjallisina. Kirjallisessa suostumuksessa kerrottiin tutkijan yhteystiedot, tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuudesta, tutkimuksen aiheesta, arvioidusta ajankulusta sekä aineiston käyttötarkoituksesta ja säilytyksestä. Tutkittavat eivät vaatineet äänitteiden tuhoamista jälkikäteen. Päädyin kuitenkin tähän ratkaisuun, koska tutkittavat on helppo tunnistaa äänitteistä ja uskonnollinen vakaumus on arkaluonteinen henkilötieto, jonka suojaamisvelvollisuus on hyvin korostunut. Tutkimuksen valmistuttua säilytän ainoastaan äänitteiden litteroinnit, joista on poistettu kaikki henkilötiedot ja sellaiset seikat, joiden avulla voitaisiin selvittää tutkittavien henkilöllisyys¹³⁰.

Ryhmäkeskusteluissa hyödynsin teemahaastattelua eli puolistrukturoitua haastattelua. Teemahaastattelussa on valittu etukäteen tietyt teemat ja niihin liittyvät tarkentavat kysymykset¹³¹ Tämän tutkimuksen teemat ovat:

1. Perusopetus, johon ei osallistuttu uskonnon takia
2. Lapsen mielipiteen ja näkemyksen huomioiminen
3. Sukupuolten välinen kohtelu

¹³⁰ EU:n tietosuojasetuksen (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 2016/679) 4 artiklan 1 kohdan mukaan henkilö on tunnistettavissa, kun hänet voidaan suoraan tai epäsuoraan tunnistaa kyseisten tietojen perusteella.

¹³¹ Hirsjärvi & Hurme 2001, s. 48.

4. Perheiden väliset erot

5. Opetukseen osallistumattomuuden vaikutukset

Teemoja valitessani pohdin, kuinka saisin tutkimukseni olennaisimpiin kysymyksiin oma-kohtaisia kokemuksia keskusteluihin osallistuneilta. Alla pyrin tuomaan esiin niitä perusteluita, joihin teemani nojaavat: 1. Halusin vastauksen kysymykseen, onko osallistujilla oma-kohtaisia kokemuksia vapautuksista kouluopetuksesta. Millaista opetusta mahdollinen poissaolo on koskenut? Tämähän on tutkimukseni ydinkysymys. 2. Lapsen etu edellyttää LOS 12 artiklan mukaista lapsen näkemyksen selvittämistä. Näin toivoin voivani saada tietää, otetaanko lapsen näkemykset käytännössä huomioon, kuten kirjaimen mukainen tulkinta edellyttää. Samalla se avaa paremmin kuvaa siitä, onko poissaolo lähtöisin huoltajan vai lapsen itsensä aloitteesta. 3. Tasa-arvo on lapsen oikeuksien näkökulmasta tärkeä arvo. Esimerkiksi lapsen oikeuksien komitea on katsonut, että opetusjärjestelyt eivät saisi estää tyttöjä nauttimasta koulutuksesta.¹³² Halusin tutkia, ovatko vapautukset kohdistuneet sukupuolisolonnaisesti. 4. Monet perheet jakavat saman uskonnon, jolloin näiden välisten erojen kartoittaminen on myös tärkeää, jotta voin havaita, jos ratkaistaanko kysymyksiä eri tavoin yhtenäisestä uskonnollisesta taustasta huolimatta. 5. Lisäksi kysyin, kokivatko osallistujat, että poissaoloilla olisi ollut ylipäänsä vaikutusta heidän elämässään. Kyselin tuntemuksia tänä päivänä ja erityisesti muistin puitteissa, miltä kokemukset tuntuivat lapsena. Kysymys on kiinnostava, koska tavoitteenani on tuoda käytännön perspektiiviä valitessa suhtautumista kysymykseen lapsen näkökulmasta.

Käytin mahdollisimman paljon avoimia kysymyksiä, esimerkiksi ”kertoisitteko kokemuksistanne, jos ette osallistuneet johonkin opetukseen?”. Kysyin tarkentavia kysymyksiä ainoastaan silloin, kun en saanut riittävästi tietoa avoimilla kysymyksillä tai halusin syventyä johonkin esille tulleet seikkaan. Puutuin keskusteluun mahdollisimman vähän, koska halusin, että keskustelu kulkisi omalla painollaan ja esiin tulisi osallistujien oma ääni ja kokemukset.

¹³² CRC/GC/2001/1, 10 kohta.

Tutkimuksen analyysin tarkoituksena on tiivistää aineiston sisältö ja luoda selkeä sanallinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä.¹³³ Ryhmäkeskustelujen analysointia varten ei ole olemassa yhtä ainoaa tapaa. Yleisimmät analysoinnit sisältävät keskustelujen puhtaaksikirjoituksen (litteroinnin) ja tiivistelmän johtopäätöksistä, jotka keskusteluista voidaan tehdä.¹³⁴ Äänitin molemmat ryhmäkeskustelut ja litteroin ne. Kävin aineistoa läpi moneen kertaan, jotta sain tiivistettyä keskusteluista kaiken olennaisen valitsemieni teemojen alle. Keskustelujen dynaamisuudella oli kaksi puolta – Yhtäältä se innosti tutkimukseen osallistujat kertomaan avoimesti omista kokemuksistaan ja palauttamaan muistiin omia lapsuuden aikaisia kokemuksia. Toisaalta tämän takia litteroidut keskustelut muodostuivat monipolvisiksi siten, että samaan teemaan saatettiin palata myöhemmässä vaiheessa keskustelua.

4.3 Ryhmäkeskustelu entisten vanhoillislestadiolaisten kanssa

4.3.1 Vanhoillislestadiolaisuus

Vanhoillislestadiolainen herätysliike on osa Suomen evankelisluterilaista kirkkoa, mutta kirkkoon kuulumisesta huolimatta liikkeellä on kirkon kannasta eroavia omia opillisia näkemyksiä. Vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen on arvioitu kuuluvan noin 2,2 % suomalaisista¹³⁵. Vanhoillislestadiolaisuus siirtyy sukupolvelta toiselle suurimmaksi osaksi perheen ja suvun välityksellä¹³⁶ ja liikkeeseen liittyy vain vähän jäseniä liikkeen ulkopuolelta¹³⁷.

4.3.2 Opetus, josta myönnetty vapautuksia

Ensimmäiseksi keskusteluun osallistujat keskustelivat koulun tanssiopetuksesta. Koululiuskunnan tanssitunneille ei saanut osallistua. Suuri osa keskustelijoista kuitenkin osallistui (N1, N3 ja N4) ainakin joillekin tanssitunneille esimerkiksi salaamalla osallistumisen vanhemmiltaan.

¹³³ Tuomi & Sarajärvi 2009, s. 108.

¹³⁴ Fern 2001, s. 93; Stewart & Shamdasani & Rook 2007, s. 109.

¹³⁵ Salomäki 2010, s. 111.

¹³⁶ Salomäki 2010, s. 26, 55 ja 241.

¹³⁷ Nykänen 2012, s. 107–108; Hurtig 2013, s. 28–29.

N1: *"Meil oli jotain paritanssii ja tollasta mä kävin siellä ja sit mä olin joko mukana jossain. Mä en siis kertonu ikinä vanhemmille."*

N3: *"Mä olin aika monestiki niis tanssitunneilla mukana." – – "Oisinkohan mä vitos vai kutosluokalla ollu vielä just joku laskiaisrieha ni sinne sitte tyttöjen kanssa kuule liikuntatunnilla keksittiin tanssi yhdessä ja sit mä äitille sanoin että niin mä oon sitte mukana siinä ettei se oo yhtään paha että ei siinä ei siinä ees oikeestaan tanssita."*

N4: *"Kyl mä muistan et mä kävin kyl sit ku meil oli jotain break-dancee tai jotain vastaavaa ni menin kyl sit ain niihin mut emmä kyl aina kertonu et hei huomenna on tanssia liikunnassa."*

Keskusteluissa nousi erityisesti esiin N2:n kokemukset, koska hän ei ollut osallistunut milläkään tanssitunnille koko peruskoulun aikana. N2:n luokalla oli paljon vanhoillislestadiolaisten perheiden lapsia ja kaikki luokan vanhoillislestadiolaiset jättivät osallistumatta liikunnan tanssitunneille. Opettaja oli järjestänyt heille siksi aikaa jotakin vaihtoehtoista tekemistä.

N2: *"Meiän luokalla oli ni muitakin lestadiolaisia ni että opettaja niinku oli järjestäny jotaki muuta siihen että ei ollu itellä mitään kynnystä siinä että ois pitäny sanoo että mä en tuu vaan se oli ihan niinku luontevaa että toiset menee nyt tekee tuota ja toiset menee nyt tonne liikuntasaliin."*

Toisaalta osallistuminen liikunnan tanssiopetukseen, johon muut vanhoillislestadiolaiset jättivät osallistumatta, olisi ollut käytännössä katsoen liki mahdoton ajatus. N2:n mukaan muiden vanhoillislestadiolaisperheiden vanhemmat olisivat saattaneet soittaa hänen vanhemmilleen, jos N2 olisi osallistunut tanssiopetukseen vastoin muiden vanhoillislestadiolaisperheiden lapsia.¹³⁸ Perheissä päätökset eivät siten välttämättä ole täysin perhekohtaisia päätöksiä, jos pelkona on saada nuhtelua toiselta yhteisön jäseneltä.

N2: *"Sit sielt ois ihan varmasti tullu että muitten vanhemmat ois sit soittanu meiän vanhemmille että teidän N2 oli osallistunu tanssitunneilleni sit sillee se oli ihan että ei mennä."*

¹³⁸ Tällaisissa N2:n mainitsemisissa puhelinsoitoissa on kyse muiden yhteisön jäsenten sielunelämä tarkkailemisesta. Yhteisön jäsenet valvovat toistensa toimintaa ja sielunelämää, ja jos havaitaan elämäntapanormeista hairahtumista, katsotaan jopa velvollisuudeksi puhutella tällaista hairahtunutta uskonsisarta tai -veljeä. Ks. aiheesta Nykänen 2012, s. 218; Nykänen 2013, s. 142–143.

Tanssiopetuksen lisäksi yksi osallistuja ei saanut katsoa koulussa elokuvia eikä osallistua koulun konserttitapahtumiin. Esimerkiksi ennen joulua koulussa saattoi olla päiviä, joilloin koulussa katsottiin elokuvia. Tällöin kukaan luokan vanhoillislestadiolaisista lapsista ei osallistunut opetukseen eli elokuvien katsomiseen. Tällaisia kokemuksia nosti esille ainoastaan N2, jonka luokalla oli paljon muita vanhoillislestadiolaisperheiden lapsia.

N2: *"Mä en ikinä osallistunu mihinkään niihin konsertteihin enkä elokuviin – – "sil-
lon jäätiin aina kotiin" – – "jos ois ite osallistunu ni sit ne muut ois kattonu kiero-
on että miten sää menit tonne."*

4.3.3 Lapsen mielipide ja sen huomioon ottaminen

Kolme osallistujaa koki, että heillä ei ollut hyvää ja avointa keskusteluyhteyttä vanhempinsa asioissa, joissa lapsi kyseenalaisti tai halusi perusteluja joihinkin asioihin, jotka olivat uskonnon takia kiellettyjä lapselle. N2:n mukaan heidän perheessään oli aina vallinnut vapaa keskusteluilmapiiri, minkä ansiosta hän ei ollut kokenut tarvetta kapinoida vanhempien näkemyksiä vastaan. Kouluopetuksen suhteen kukaan osallistujista ei muistanut keskustelleensa, miksi esimerkiksi tanssiopetukseen ei saanut osallistua eivätkä vanhemmat olleet ky- syneet heidän mielipidettään oppitunneista vapautusten suhteen. Keskusteluista ei käynyt ilmi, että koulu olisi pyrkinyt kyseenalaistamaan huoltajan vapautuspyyntöä.

N3: *"Meillä ei oo ikinä kotona oikeestaan puhuttu niinku...emmää muista...siis noista kouluajoista ei."*

N4: *"Ne perustelut on ollu tosissaan ainaki meillä semmosii että ei oo usko-
vaiselle ihmiselle sopivaa ja sit se on jääny siihen tavallaan."*

N1: *"Ei se oo ollu semmost keskusteluu" – – "Se on ollu silleen et jos ollaan
jotain puhuttu ni mä oon saanu just jonku tämmösen yhen kliseelausen ja vas-
tauksen." – – "Mulle on sanottu kotona just sitä et "ei me uskovaiset haluta
tehä tälleen ei", "ei me haluta toimii näin", niin tota kyl se mun mielest luo
sellasen et aa okei että mä vähän niinku salaa halusin mutta emmä saakaan
emmä voikaan haluta."*

N2: *"Ne jutteli ja ne halus aina että ymmärretään niinku puolin ja toisin ja mä
oon kokenu sen tosi hyödylliseksi että mulle ei oo tullu missään vaiheessa sem-
mosta kapina et sitte on niiku aina on saanu jutella aina. Se on kyl ollu itelle
ainaki hyvä."*

4.3.4 Sukupuolten välinen kohtelu

Ryhmän jäsenien mielestä uskonnon säännöt koskettavat samalla tavalla tyttöjä ja poikia, eikä ryhmässä noussut esiin sukupuolten epätasa-arvoista kohtelua tässä suhteessa.

N2: *”Kaveripoikien kans jutellu et miten ne on kokenu ni on kyllä aika ihan samanlaista ollu.”*

N1: *”Jos miettii vaikka kavereit niinku kaveripoikien niinku jos vertaa niihin ni siis ei ainakaa tuu itel mieleen mitään eroi tai et jos on eroi ni sit ne on just varmaan sillee johtuu perheistä.”*

4.3.5 Perhekohtaiset erot

Keskustelijat olivat yhtä mieltä siitä, että peruskoulun liikuntantuntien tanssiopetus on vieläkin yleisesti ottaen kiellettyä vanhoillislestadiolaisuudessa, vaikka osa perheistä suhtautuu tällaiseen opetukseen sallivammin kuin toiset perheet.¹³⁹

N2: *”Tosi paljon varmasti perhekohtaisia eroja mut on se silti nykyäänki kielletty.”*

N1: *”Mun niinku yläasteaikainen kaveri ni niiden perheessä oli just silleen et niiden vanhemmat oli vaan et se on niinku kulttuuria ja et se kuuluu koulun opetussuunnitelmaan se kuuluu koulun näihin juttuihin että te käytte kaikissa ihan samal lailla ku muutkin että se että tähän asiaan tavallaan ei liitetä sitä uskontoa.”*

4.3.6 Osallistumattomuuden vaikutuksia

Kysyessäni, oliko perusopetuksen vapautuksilla ja opetukseen osallistumattomuudella ollut vaikutuksia keskustelijoiden elämään, sain kahdenlaisia vastauksia. Kaksi ryhmän jäsentä nosti esille ulkopuolisuuden kokemuksia. Ulkopuolisuuden kokemukset eivät välttämättä johtuneet suoraan osallistumattomuudesta, vaan syynä saattoi olla muiden oppilaiden

¹³⁹ Johanna Hurtigin mukaan vanhoillislestadiolaisten perheiden suhtautuminen esimerkiksi tanssiopetukseen osana perusopetusta on muuttunut viime vuosien aikana perhekohtaisemmaksi. Aiemmin vanhoillislestadiolaiset perheet etsivät yhteistä näkemystä asiaan, mutta nykyisin päätöksenteko tapahtuu enenevässä määrin perheen sisällä vanhempien toimesta. Ks. tarkemmin Hurtig 2013, s. 47.

negatiivinen suhtautuminen vanhoillislestadiolaisuuteen ja vanhoillislestadiolaisiin¹⁴⁰. Muut kaksi ryhmäläistä eivät kokeneet, että opetukseen osallistumattomuudella olisi ollut juuri vaikutusta heidän elämässään.

N4: *”Ainaki niinku Etelä-Suomes koska tavallaan tääl on nii paljon vähemmän just lestadiolaisii kouluissa ni kyl siit tulee niinku tavallaan automaattisesti sellanen vähän niinku et sä oot jotenki eristäytyny muista olo et kaikki muut menee mut sit sä oot silleen et et no et niinku sä et tanssi.”*

N1: *”Joskus kutosel justku niinku mun luokkalaiset alko niinku tajuumaan et mä oon lestadiolainen tai et mä uskon kuulun johonki tämmöseen niinku öö uskonnolliseen ryhmään ni sitten tai aika nopeesti sen jälkeen siit tuli vähä sellast et mut jätettiin sen koko periaattes luokan ulkopuolelle sillee et en mä oikeestaan ollu kenenkään kans ikin koulus — Kyl mä muistan sen että mun luokkalaiset oli sillee että et niinku mä muistan ku yks mun luokkalainen kysy mult et ”sä ajattelet niinku me joudutaan helvettiin” tai jotain et ”et sä voi olla meiän kaa ku sä ajattelet et me joudutaan helvettiin”.”*

N4: *”Mä muistan multaki kyseltiin tai kysyttiin itseasias yläasteel. Se oli varmaan just sen Kielletty hedelmän jälkeen” — ”Yritäpä siinä sit sanoo ”no ei itseasiassa ajatella että joudutte helvettiin” koska kylhän niinku suuri osa lestadiolaisist ajattelee niin ketkä on tosi hartaita et se on joko se lestadiolaisuus tai sit se on menolippu helvettiin.”*

N2: *”Mää en koe et se ois mitenkään...varmasti jotenki miten ei tiedosta sitä” — ”mä aattelin että pysty olla kaikkien kans ihan normaalisti.”*

N3: *”Nää kaikki lestat¹⁴¹ kenen kaa liikku ni alko mennä vähän niinku kaikki niinku erkaantua siitä liikkeestä ni ei niinkö ikinä ajatellu et et...epäuskoiset ja lestadiolaiset.”*

¹⁴⁰ ISSP 2008 -tutkimuksessa tutkittiin suomalaisten suhtautumista herätysliikkeisiin. Tutkimuksessa havaittiin, että vanhoillislestadiolaisuuteen suhtautui melko tai erittäin kielteisesti lähes puolet vastaajista. Ks. tutkimuksesta tarkemmin Salomäki 2010, s. 112.

¹⁴¹ puhekielen lyhenne vanhoillislestadiolaisista

4.4 Ryhmäkeskustelu muslimien kanssa

4.4.1 Islam

Suomen väestöstä arvioidaan olevan noin 1,5 % muslimia¹⁴². Islam on monimuotoinen ilmiö, ja se voidaan jakaa niin opillisesti, kulttuurisesti kuin alueellisestikin.¹⁴³ Opillisesti islam jakautuu sunnalaisuuteen ja shiialaisuuteen. Sunnalaisuus ja shiialaisuus poikkeavat toisistaan opillisesti, ja lisäksi niitä erottaa suhtautuminen uskonnolliseen auktoriteettiin.¹⁴⁴ Suomen muslimit eivät ole yhtenäinen väestöryhmä, vaan heidät voidaan jakaa ainakin kielen, kansallisuuden, uskontosuuntauksen ja uskonnollisuuden mukaan.¹⁴⁵

4.4.2 Opetus, josta myönnetty vapautuksia

Ensimmäiseksi ryhmäkeskustelussa osallistujat nostivat esille koulun uimaopetuksen opetuksena, johon osa muslimeista ei saa osallistua peruskoulussa. Tämä kieltö ei kuitenkaan koske kaikkia muslimiperheiden lapsia. N5 oli saanut lapsena osallistua koulun uimaopetukseen sillä ehdolla, että suihkuun ja saunaan ei tarvinnut mennä alasti. N6:n vanhemmat sen sijaan olivat toisen vuosiluokan jälkeen suhtautuneet kielteisesti koulun uintiin ja hän ei osallistunut tämän jälkeen koulun uimaopetukseen. N7 oli käynyt ala-asteen ulkomailla, mutta tullessaan Suomeen viidennen luokan loppupuolessa sai hän osallistua koulun uimaopetukseen. Uimaopetuksessa ongelmia saattaa aiheuttaa uskonnon edellyttämät pukeutumisäännöt. Burkinien¹⁴⁶ salliminen uimahalleissa on keskustelijoiden mukaan parantanut muslimiperheiden lasten osallistumismahdollisuuksia koulun uintiin.

N6: ”Mä muistan et parilla kerralla mä kävin siel koulu-uinnissa tokalla luokalla mut sit sen jälkee en. Mut öö mä muistan niinku et meiän niinku lapsuus oli erilaista ku sillan ei ollu sellasii niinku pitkii uimapukui mitä nyt on.”

N5: ” Muistan ite lapsuudesta niinku sielt ala-asteiästä sen, että tuli koulu-uintia ni mä sain aina osallistua mut yks mikä jäi mul mieleen äiti aina kirjotti kirjallisen lapun opettajalle et mä en mee alasti suihkuun enkä sauna.”

¹⁴² Hämeen-Anttila 2017, s. 163.

¹⁴³ Hämeen-Anttila 2017, s. 29.

¹⁴⁴ Hämeen-Anttila 2017, s. 15.

¹⁴⁵ Hämeen-Anttila 2017, s. 164.

¹⁴⁶ Burkini on peittävä uimapuku, joka on suunniteltu erityisesti musliminaisille.

N7: *”Just esim koulu-uinti on aina ollu sillee että sitte kun on tullu murros-ikäseks ettei vois osallistuu niikun enään että ku sitte se on jo niin paljastavaa se pukeutuminen, et ku kuitenkin meil on ne tietyt raamit meidän uskonnos et mitä pitää peittää ja sitte ku siel on myös poikii et se ei oo vaan ladies only.”*

Myös muslimieilla tanssiminen saattaa tietyissä tilanteissa aiheuttaa keskusteluun osallistujien mukaan ongelmia. Muslimivanhemmat eivät välttämättä halua lapsensa osallistuvan koulun tanssiaisiin. N6 ei saanut osallistua ala-asteella koulun tanssiaisiin ja hän jäi muiden tyttöjen tanssimekkokeskusteluissa ulkopuoliseksi. N6 oli luokan ainoa muslimi. N5 muisteli, että hän sai osallistua koulun tanssiaisiin sillä ehdolla, että hänen ei tarvinnut tanssia pojan kanssa. Koulujen suhteen on ollut erilaisia käytäntöjä sen suhteen, saako tanssiaisiin osallistua, jos oppilas ei tanssi tanssiaisissa.

N6: *”Mul oli hirvee kokemus siitä ku oikeesti mä en niinku välittäny niist tanssiaisist hirveesti mut sit ku mä olin niinku luokan ainoa muslimi sit ku tytöt puhu niinku et mitä sä puet joo mun äiti osti tällasen mekon ja mun äiti osti tällasen ja sitku ne kysy et mitä sun äiti osti, ni sit mä olin sillee mmmm...mä en oo ees tulossa sinne. Et se tuntu vähä pahalta silloin mut joo. Kyl sen niinku ymmärtää näin jälkeinpäin vaik mun mielest niinku siin ei oikeesti oo mitään koska nelosel on viel niinku aika lapsi.”*

N5: *”Mä muistan et jälleen kerran mun opettaja järjesti ala-asteel sen tilanteen niin et mä pääsin osallistumaan se kerto mun vanhemmille, että mun ei tarvitse tanssia, mun ei tarvitse osallistua niihin tanssitunneille niinku tai ne teki sillee vitsi ku mä en muista...mun mielest mä tanssin tytön kans ja sit pojat ne niinku opetteli tavallaan keskenänsä tai jotenki tälle. Ja mä pääsin niinku osaks sitä.”*

N6: *”Seki varmaan riippuu tosi paljon kouluista et onks niinku pakko tanssii vai ei” – – ” Koska mä muistan et niinku mun pikkusiskol ja pikkuveljel oli silleen et ei ollu pakko tanssii mut sai kuitenkin osallistuu. Mut mul oli taas sillee et pitää tanssii jos halua tulla sinne juhliin.”*

Keskusteluun osallistujat nostivat esille keskustelussa myös yökoulun ja leirikoulun. Nämä kokemukset olivat hyvin vahvoja ja näissä kokemuksissa korostui eniten ulkopuolisuuden tunnekokemukset. Osallistujista saattoi havaita, että he olivat joutuneet kokemaan vahvoja tunnereaktioita. Lapsi ei välttämättä edes ymmärtänyt, miksi osallistuminen oli häneltä kielletty. Aina keskustelijat eivät olleet saaneet vanhemmilta edes perusteluja sille, miksi näihin tapahtumiin ei saanut osallistua. N5:n mukaan hänen vanhempansa eivät halunneet tyttärensä nukkuvan samassa tilassa poikien kanssa. N5:n opettaja kuitenkin järjesti tytöille ja pojille eri nukkumatilat, jotta N5 pääsi osallistumaan yökouluun.

N7: *"Just vaikka ku kiellettiin toi yökoulujuttu ni mä oisin halunnu ihan hirveesti mennä, koska mä pyörin just niitten suosittujen kaa" -- "mut sit ku mä en menny ni sitte must tuli vähä epäsuosittu mut kuitenkin ni siis mua ärsytti ihan hirveesti ettei päässy sinne."*

N6: *"Meil oli sama et me ei saatu yhtään osallistuu noihin leireihin."*

N7: *"Mut mä en tiää, mikä siin yökoulus on. Et se kuulostaa vaan ehkä niin väärält niitten korvissa."*

N5: *"Mun vanhempien ongelma oli se, että mä nukun samassa tilassa, koska yhteen yökouluun mä pääsin. Meil oli tosi ihana opettaja ja se vaan oli sillee et no et et tota no et kysy et se oli niinku kysyny mun vanhemmilta et jos hän järkkää et tytöt nukkuu eri tilassa ja pojat nukkuu eri tilassa ni onks se ok ja se oli ok."*

4.4.3 Lapsen mielipide ja sen huomioon ottaminen

Kaikki keskustelijat olivat yhtä mieltä siitä, että vanhemmat eivät ottaneet heidän lapsena esittämäänsä näkemyksiään vakavasti. Vaikka keskustelu olisi ollut perheessä avointa, saatettiin lapsen mielipiteeseen suhtautua väheksyvästi. Vanhemmat pyrkivät keskusteluissa osoittamaan oman mielipiteensä oikeaksi ja lapsen vääräksi. Tämä on luonut keskustelijoilla epävarmuutta sanoa ääneen omia mielipiteitä ja ajatuksia:

N7: *"Mul on tullu vähän epävarma olo niinku että vaik just tämmösis ryhmäkeskusteluis viittiks mä sanoo nyt tän mitä mä aattelen koska must tuntuu et pienenä aina jos mä sanoin jonku mun oman mielipiteen, joka ei miellyttäny niitä ni sit se niinku katottiin ihan silleen äh."*

N5: *"Meil oli oikeesti kyl myös silleen et ku asetettii joku raja ni lapsena oli opetettu siihen että sä et tiedä mä kerron sulle."*

4.4.4 Sukupuolten välinen kohtelu

Kaikki keskustelijat ovat yhtä mieltä siitä, että uskonnon säännöt koskettavat sekä tyttöjä että poikia, mutta käytännön tilanteissa poikien uskonnon sääntöjen vastaiseen käyttäytymiseen suhtaudutaan suopeammin kuin tyttöjen kohdalla.

N5: *"Periaattees miehetkään eivät saisi puberteetti-iässä osallistua koulu-uiniin niissä pienissä shorteissa tai uikkareissa meidän uskonnon sääntöjen mukaan, koska ne on liian tota ne ei peitä tarpeeks. Mut tää on help...aika yleensä semmonen ignoreerattu."*

N5: *"Uskonto niinku säätelee myös sen miesten rajan mutta kulttuurissa sitten niinku vanhemmat jos ne tulee jostain niinku sellasest kulttuurista missä sit*

kiinnitetään enemmän huomioon just naisten pukeutumiseen ni sit tota se muistetaan helposti lasten osalta. Sit ei muisteta niiden poikien osalta et hetkinen et noillakaan ei oo peittynyt kaikki paikat, mitkä pitäis olla.”

4.4.5 Perhekohtaiset erot

Sunnalaisuudessa on neljä koulukuntaa, joiden uskonnolliset tulkinnat eroavat joiltain osin toisistaan.¹⁴⁷ N5:n mukaan silloin, kun koulukuntien välillä ei vallitse yksimielisyyttä, on monta sallittua tapaa tehdä asioita. Tämä voi keskustelijoiden näkemyksen mukaan käytännössä tarkoittaa sitä, että samassa luokassa yhden muslimiperheen muslimityttö saa osallistua koulun uimaopetukseen ja toisen muslimiperheen tyttö ei, koska vanhemmat seuraavat eri koulukuntien näkemyksiä. Lisäksi joillekin muslimivanhemmille ei riitä edes burkinin käytön salliminen uimaopetuksessa, vaan he saattavat silti kieltää lapsensa osallistumisen uimaopetukseen.

N5: *”Joku joka saattaa edustaa sitä vähän tiukempaa tulkintaa ni voi olla että heille ei kävis se koulun tiede sillonkaa ku heille sanottas et teil on mahdollisuus käyttää burkhinia sen takia et se ei oo tarpeeksi väljä.”*

N7: *”Et jotkut on just niin tota tiukkoin et ei sais näkyy mitään rajoja esimerkiksi just jalkaväli. Sä näät suunnilleen et minkä muotoiset jalat sul on.”*

N6: *”Samassa perheessäki saattaa olla niinku tosi sellast eri mielipidettä.”*

4.4.6 Osallistumattomuuden vaikutuksia

Keskustelijoilla oli kaikilla pettymyksen tunteita liittyen tilanteisiin, joissa perusopetukseen ei ollut saanut osallistua. Keskustelijat nostivat esille samanlaisia ulkopuolisuuden kokemuksia kuin entisten vanhoillislestadiolaiset nostivat ryhmäkeskustelussa esille. Keskustelijat kuitenkin kunnioittivat vanhempiensa näkemyksiä ja jättivät osallistumatta vanhempien epäsovinnaisina pitämiin opetushetkiin. N6 koki, että häntä rajoitettiin liikaa kouluopetuksen suhteen eikä hän tämän takia halua omille lapsilleen samanlaisia kokemuksia kuin mitä hän on joutunut itse kokemaan, vaan hän haluaa lastensa saavan osallistua perusopetukseen

¹⁴⁷ Sunnalaisen islamin mukaan uskonnollinen auktoriteetti on Koraanissa ja sunnassa eli profeetta Muhammadin esikuvallisessa elämässä ja siitä kertovissa teksteissä. Lisäksi yhteisön yksimielisyys muodostaa tärkeän lisälähteen ja analogiapäätelmällä voidaan edellä mainituista lähteistä johtaa uutta tietoa. Ks. aiheesta tarkemmin Hämeen-Anttila 2017, s. 226–233.

mahdollisimman paljon. Koulun uimaopetuksesta vapautuminen aiheutti myös sen, että N6 ei oppinut uimaan niin hyvin kuin olisi halunnut.

N7: *”Tottakai ku on nuori ja tälle haluaa kokea kaikkee mut enhän mä ikin saanu mennä mihinkään ni mä tyyliin itkin ni itteni uneen ku mä olin nii sad et mut siin oli taas just se kontakti niinku toisen vastakkaisen sukupuolen kanssa että on se riski että sit sä teet jotain uskonnon vastaista mitä ei pitäis tehdä.”*

N5: *”Mä niinku muistan sen et et kyl mul tuli niit pettymyksen tunteit välillä ja sit just sitä että et taas mä oon ulkopuolinen taas mä oon erilainen ja se oli aika raskasta niinku tavallaan olla aina se erilainen koska silloin lapsena ei oo identiteetti kehittyny niin vahvaks.”*

N6: *”Joo kyl se tuntu niinku mun mielest sillee aina vähän pahalta ku ei saanu osallistuu tai niinku halus olla niinku muutki sillee niinku normaali et tuntu et niinku on jotenki erilainen et se niinku tuntu silloin enemmän siltä et on erilainen ku vanhemmat ei antanu niinku osallistuu...et joo mä niinku ku mä muistan nyt näitä asioita ni mä yritän just tehdä mun lapselle sillee mahdollisimman sellaseks sen elämä et se ei tuntis sitä oloansa erilaiseks. Et se sais just osallistuu kaikkeen mahdolliseen.”*

Toisaalta jälkikäteen osa keskustelijoista (N5 ja N7) on ymmärtänyt vanhempien rajoituksia ja kielloja. N6 kuitenkin koki vanhempiensa asettamat rajat ja kiellot opetukseen osallistumattomuuden suhteen liian jyrkkinä. Keskustelujen perusteella N6:lla on ollut eniten peruskoulussa opetushetkiä, joihin hän ei saanut osallistua vanhempiensa takia.

N5: *”He niinku välittää meistä ja haluaa meille parasta ja heiän mielest meidän uskonto on parasta ja siks mennään sillä ja se oli mulle niinku ihan päivänselvä juttu.”*

N7: *”Just se itensä hyväksyminen on ollu paljon helpompaa sitte nyt vanhempana et sillee et oppinu pienest asti et pettymyksii tulee tai sillee et ehkä liikaa-kin saattaa olla joskus mutta sitte sä oot niinku oppinu sitte arvostamaan ittees.”*

N6: *”Must tuntuu jotenkin et meil on niinku rajotettu liikaa et paljon enemmän ku teillä ehkä ni sen takii ehkä mul on tällanen niinku ajatus nyt et mä en halua sellasta.”*

4.5 Yhteenveto

Ryhmäkeskustelujen perusteella voidaan sanoa, että keskusteluun osallistuneilla on henkilökohtaisia kokemuksia siitä, että peruskouluissa on sallittu vanhempien lapsilleen pyytämät

vapautukset opetuksesta, kun vanhemmat ovat perustelleet vapautusta uskonnolla. Kukaan keskusteluun osallistunut ei tuonut esille, ettei olisi saanut vapautusta, kun sitä oli pyydetty.

Yhteisiä piirteitä ryhmien välillä oli vapautusten synnyttämät ulkopuolisuuden kokemukset – Muut lapset huomasivat jossain vaiheessa sen, kun yksi lapsista ei osallistunutkaan osaan opetuksesta ja lapsi koki myös itse olonsa ulkopuoliseksi. Yhteistä ryhmien välillä oli myös se, ettei lasten mielipidettä opetuksesta vapautusten suhteen juuri kysytty, vaan vanhemmat olivat tehneet päätöksen lastensa puolesta. Lapsen ollessa eri mieltä vanhemman kanssa jostakin uskontoon liittyvästä asiasta saatettiin lapsen näkemystä väheksyä. Vanhemmat eivät myöskään aina perustelleet rajoituksia lapselle. Keskusteluun osallistujat eivät tuoneet esille, että opettajat olisivat kysyneet heidän näkemystään asiasta.

Ryhmien välillä oli tietysti myös eroja. Entisten vanhoillislestadiolaisten ryhmässä keskustelu pyöri lähinnä tanssiopetuksen ympärillä, kun taas muslimien ryhmässä nousi esille tanssin lisäksi uimaopetus sekä leiri- ja yökoulu. Kukaan entisistä vanhoillislestadiolaisista ei ollut huomannut eroja tyttöjen ja poikien välisessä kohtelussa opetukseen osallistumisen suhteen, kun taas muslimit olivat huomanneet, että poikien tekemisiin saatettiin suhtautua sallivammin, vaikka uskonnon normit koskevat heidän mukaansa kumpaakin sukupuolta.

Osa ei kokenut vapautuksilla olleen minkäänlaista merkitystä heidän elämässään, kun taas osa koki vapautukset hyvin raskaina. Lisäksi perheiden välillä oli eroja suhtautumisessa uskonnon kannalta kyseenalaiseen opetukseen. Tämä korostui erityisesti muslimien kohdalla, jossa osa tulkitsee uskonnon normeja toisia muslimeja tiukemmin. Myös entisten vanhoillislestadiolaisten kohdalla tuotiin esille se, että osa perheistä edusti liberaalimpaa linjaa ja osa pidättyväisempää.

Muslimien kanssa käydyssä ryhmäkeskusteluissa tuli esille se, että yhden keskusteluun osallistujan kohdalla hänen ei ollut vanhempien pyynnöstä täytynyt osallistua peruskoulun uimaopetukseen, mutta uimataidon oppimista ei ollut mitenkään kontrolloitu. Tuolloin voimassaolleen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan uimataito on vaikuttanut päättöarvosanaan siten, että hyvään arvosanaan on vaadittu uinnin osalta uimataidon hallinta ja vesipelastamisen taidot. Osallistujaa itseään oli myöhemmin harmittanut hänen vaillinaisen uimataitonsa.

Entisten vanhoillislestadiolaisten kanssa käydyissä ryhmäkeskusteluissa yksi keskusteluun osallistunut ei osallistunut luokkansa muiden vanhoillislestadiolaisten lasten kanssa mihinkään koulun tanssiopetukseen. Tanssitaidon oppimista ei hänen kohdallaan tietenkään voitu arvioida, mutta keskustelussa ei tullut esille, että tällä olisi ollut vaikutusta hänen liikunnan päättötodistuksen arvosanaansa. Kuitenkin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on edellytetty liikunnan arvosanaan kahdeksan, että oppilas ”osoittaa toiminnassaan ymmärtävänsä rytmin merkityksen liikunnassa ja tanssissa”.

Vaikuttaakin siltä, että opettajat ovat myöntäneet vapautukset huoltajien pyynnöstä lapsille, mutta liikunnan oppimäärään kuuluvia tavoitteiden saavuttamista ei ole millään tavalla kontrolloitu näiden vapautusten osalta. Osaltaan tähän on varmasti vaikuttanut perusopetuslain 35.1 §:n epäselvä sanamuoto, joka on mahdollistanut tällaisen tulkinnan. Vaikuttaakin siltä, että vapautukset on myönnetty POL 35.1 §:n perusteella, eikä POL 18 §:n perusteella, jota kuitenkin olisi tullut käyttää vapautusten myöntämisen perusteena. Oppivelvollisuudesta ei kuitenkaan voida myöntää vapautusta perusopetuslain 35.1 §:n perusteella, vaan ainoastaan POL 18 § perusteella.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuskysymyksessäni etsin vastausta siihen, miten vanhempien vapautuspyyntöjä opetuksesta tulisi arvioida perus- ja ihmisoikeuksien ja etenkin lapsen edun näkökulmasta. YK:n lasten oikeuksien sopimus pyrkii suojaamaan yleisesti lasten oikeuksia. Se on saatettu Suomessa osaksi voimassa olevaa oikeutta lailla ja sopimuksen 3.1 artikla velvoittaa valtioita ottamaan huomioon ensisijaisesti lapsen edun jokaisessa lasta koskevassa toimessa. Lapsen oikeuksien komitea kuitenkin pidättäytyy ottamasta kantaa uskonnon ja opetuksen väliseen jännitteeseen.

Lapsen etu saa tulkintavaikutusta sekä kansallisesta että kansainvälisestä oikeudesta. Euroopan ihmisoikeuksien sopimus on niin laintasoisena voimassa Suomessa, joka vaikuttaa vähintään perus- ja ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan kautta. Olen kuvannut myös sitä, miten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tulkinnut Euroopan ihmisoikeussopimusta.

Tapauksessa *A.R. ja L.R. v. Sveitsi* käsiteltiin lapsen mahdollisuutta saada vapautus koulun sukupuolikasvatusopetuksesta. Tuomioistuin katsoi, ettei uskonnonvapaus anna vanhemmille oikeutta uskonnon tai maailmankatsomuksen perusteella kieltää lapsensa osallistumista julkiseen koulutukseen, joka saattaa olla vanhemman ajatusten vastainen. *Osmanoğlu ja Kocabaş v. Sveitsi* -tapaus käsitteli koulun pakollista uimaopetusta. Olivatko viranomaiset puuttuneet kielletyllä tavalla vanhempien uskonnonvapauteen, kun viranomaiset eivät olleet myöntäneet muslimityöille vapautusta uimaopetuksesta? Tuomioistuin ei katsonut, että vanhempien uskonnonvapautta oltiin loukattu kielletyllä tavalla, kun vapautus saada lapsille uimaopetuksesta vapautus oli evätty. Tuomioistuimen mielestä lasten etu on saada täysi koulutus ja lapsen oikeus täyteen koulutukseen menee vanhempien toiveiden yli saada lapsille vapautus oppitunneista. Tuomioistuimen mukaan osallistumisessa uimaopetukseen ei lasten kannalta ole kyse pelkästä uimisesta ja fyysisestä harjoittelusta, vaan lasten mahdollisuudesta osallistua yhdessä toisten oppilaiden kanssa yhteiseen aktiviteettiin huolimatta lasten vanhempien uskonnollisesta vakaumuksesta.

Dojan ja muut - ja Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen v. Tanska -tapauksissa oli kyse koulun pakollisesta sukupuoliopetuksesta ja vanhempien oikeudesta varmistaa lapsilleen heidän omien uskonnollisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus. Loukkasiko sukupuoliopetuksesta vapautuksen myöntämättä jättäminen vanhempien oikeutta varmistaa

lapsilleen heidän omien uskonnollisten ja aatteellisten vakaumustensa mukainen kasvatus ja opetus? Tuomioistuin totesi, että EIS:n ensimmäinen lisäpöytäkirjan 2 artiklan toista ja ensimmäistä lausetta tulee lukea yhdessä ja tuomioistuin korosti ratkaisuihin lasten oikeutta koulutukseen. Vanhempien oikeus liittyy tältä osin lähinnä indoktrinoivan opetuksen kieltoon eli valtion on huolehdittava siitä, että opetussuunnitelmaan sisältyvä tieto välitetään objektiivisella, kriittisellä ja moniarvoisella tavalla.

Kuten edellä osoitin, kansallinen oikeus ei anna riittävän täsmällisiä ohjeita, miten vapautuksia perusopetuksesta uskonnollisten syiden perusteella tulisi arvioida. Tämän osoittaakseni käsitelin perustuslain uskonnonvapautta koskevaa pykälää ja perusopetuslain 18 § ja 35.1 §:iä, jotka liittyvät aiheeseeni. Kun myöskään kotimaiset esityöt eivät ota kantaa uskonnonvapauden ja peruskoulun opetuksen välisiin jännitteisiin, on mielestäni perusteltua tulkita asiaa EIT:n ratkaisujen valossa. Täten katson, että uskonnon perusteella ei tulisi lähtökohtaisesti myöntää vapautuksia pakollisesta perusopetuksesta, koska tuoreen oikeuskäytännön valossa näyttää siltä, että lapsen oikeus opetukseen ei syrjäydy vanhempien uskonnonvapauden perusteella. Tässä kohden EIT on mielestäni ottanut perustellun kannan, joka suojelee lapsen oikeutta opetukseen lapsen uskonnollisesta taustasta riippumatta.

Lapsen etu on käsitteenä hyvin olennainen tutkimusaiheeni kannalta, koska viranomaisen on otettava lapsen etu huomioon lapsia koskevissa päätöksissä. Vapautuksia koskevat päätökset koskettavat käytännössä aina lasta, koska kyseessä on lapsen oikeus opetukseen ja, koska häneen kohdistuvat eniten vapautusten aiheuttamat mahdolliset myöhemmät vaikutukset. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen etu on pääsy ilmaiseen koulutukseen. Silti komitea ei ota kantaa riittävällä tavalla siihen, miten uskonnonvapauden ja lapsen oikeuden opetukseen välinen jännite tulisi ratkaista.

Koska Ruotsissa on tehty lapsioikeudellista tutkimusta, jossa on pohdittu lapsen edun toteutumista uimaopetuksesta vapautumiskysymyksissä, koen tarpeelliseksi ottaa sen mukaan aiheistooni. Ruotsissa lapsen etua on argumentoitu lapsen edun yleisellä tulkinnalla, jossa puolustetaan uimataidon ja koulutuksen merkitystä lapselle. Warnling ja Bernitz korostavat, että kouluilla on vastuu jokaisen lapsen uimaan oppimisesta. Heidän mukaan Ruotsin voimassa olevan koululain ja EIT:n *Osmanoğlu ja Kocabaş* -tapauksen valossa ruotsalaisissa kouluissa voidaan vaatia, että lapsi osallistuu pakolliseen uimaopetukseen. Siten heidän mielestään uskonnonvapaus ei anna lapselle tai vanhemmille oikeutta vaatia vapautusta koulun

uimaopetuksesta. Tämän ruotsalainen tulkinta ottaa huomioon myös LOS:n 28 artiklan, joka tunnustaa jokaisen lapsen oikeuden saada opetusta. Lapsen oikeuksien komitean mukaan koulutuksella on pyrittävä takaamaan, että jokainen lapsi oppii välttämättömät elämäntaidot. Näkemykseni mukaan esimerkiksi uimataito on lapselle jopa elintärkeä taito, joka edistää hänen terveyttään. Tanssitaidon sijoittaisin luovaksi taidoksi, joka parantaa lapsen kykyä ilmaista itseään liikkeen ja rytmin avulla. Se, että yksi elämäntaito esimerkiksi uimataito korotettaisiin muiden taitojen yläpuolelle ei mielestäni ole perusteltua. Myös muut taidot voivat olla lapselle hyvin tärkeitä taitoja.

Mustasaaren ja Koulun tapauskohtanen lähestymistapa ei mielestäni turvaa lasten oikeuksien toteutumista, eikä lapsen etua. Tapauskohtainen harkinta saattaa tosiasiallisesti johtaa automaattiseen vapautusten myöntämiseen perusopetuksen oppitunneista, kun vanhemmat sitä pyytävät. Tämän käsityksen sain ryhmäkeskustelujen perusteella, jossa kaikille keskusteluun osallistujaille oli pyynnön perusteella hyväksytty vapautukset, kun huoltaja oli sitä pyytänyt. Ryhmäkeskusteluissa ei tuotu esiin, että koulu olisi selvittänyt lapsen omaa näkemystä asiasta. Käytännön kouluelämään sopivat huonosti hyvin tulkinnanvaraiset elementit, koska niiden käytännön toteutus on haastavaa. Opettajan on usein helpompi hyväksyä pyyntö kaikilta, kuin evätä se osalta, jos joka tapauksessa pitäisi aina pohtia lapsen edun mukaista ratkaisua. Vapautusten myöntämättä jättäminen osalle saattaisi myös kohdata vastustusta lapsen huoltajissa. Tapauskohtaiset ratkaisut eivät välttämättä turvaa myöskään riittävällä tavalla perus- ja ihmisoikeutena turvattua eri uskonnollisten ryhmien yhdenvertaista kohtelua – Ellei tapauskohtainen ratkaisu sitten johda siihen, että vapautukset opetuksesta myönnetään automaattisesti, kun vapautusten peruste on vanhemman uskonnollinen vakautus.

Koska minulle on tärkeää teoreettisten asioiden liittäminen käytäntöön, toteutin tätä varten kaksi ryhmäkeskustelua. Toiseen keskusteluun osallistui neljä henkilöä, jotka olivat lapsena kuuluneet vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen, mutta jättäneet liikkeen aikuisiän kynnyksellä. Toinen keskustelu käytiin kolmen muslimin kanssa. Ryhmäkeskusteluissa käytiin teemahaastattelua, jossa valitsin teemoikseni seuraavat: keskustelijoiden kokemukset uskonnon takia pyydytyistä vapautuksista, oliko lapsen mielipidettä pyritty selvittämään, kohdeltiinko heitä sukupuolen perusteella yhdenvertaisesti, oliko saman uskonnon taustalla erilaisia käytänteitä ja olivatko he kokeneet, että osallistumattomuudella olisi ollut vaikutuksia heidän elämässään. Vanhoillislestadiolaisuudessa nousi esiin lähinnä tanssiopetus, josta oli

oltu pois peruskoulussa, kun taas muslimeilla korostui uintiopetus ja muu koulun toiminta, kuten leirikoulu. Riippumatta uskontataustasta oli perheiden sisällä hyvin erilaisia käytäntöjä, mistä opetuksesta vapautuksia pyydettiin. Ryhmäkeskusteluista kävi ilmi se, kuinka monin tavoin vanhemmat tulkitsivat lapsen etua vapautuskysymyksissä. Ryhmäkeskustelut auttoivat ymmärtämään vapautuksia lasten näkökulmasta, vaikka niiden avulla ei voi tehdä aiheesta yleistäviä päätelmiä.

Oman näkemykseni mukaan lapsen etua tulisi tulkita siten, että uskonnon perusteella ei myönnetä vapautuksia perusopetuksesta. Vanhempien vallan tulisi rajoittua siihen, suorittaako lapsi oppivelvollisuutensa peruskoulussa, yksityiskoulussa vai kotiopetuksessa. Jos vanhemmat ovat päättäneet, että lapsi saa opetuksen peruskoulussa, niin opetuksessa tulisi noudattaa perusopetuslakia. Tällöin vapautukset voitaisiin myöntää ainoastaan perusopetuslain 18 §:n perusteilla eikä vanhempi voisi saada lapselle vapautuksia pelkästään uskonnollisten syiden perusteella perusopetuksesta. Vielä arveluttavampaa on, jos asiassa ei edes tehdä hallintopäätöstä, vaan lapset jäävät paitsi opetuksesta, jolloin oppivelvollisuus jää täysimääräisenä saavuttamatta. Ryhmäkeskustelut viittasivat, että koulut saattavat hyväksyä vanhempien pyynnöt ilman varsinaista hallintopäätöstä. Vaikuttaakin siltä, että vanhempien pyytämät vapautukset tietyiltä oppitunneilta on myönnetty automaattisesti. Tulkintasuositukseni turvaa myös uskonnollisten ryhmien yhdenvertaista kohtelua sekä ratkaisee lapsen oikeuden opetukseen ja uskonnonvapauden välisen jännitteen.